

KÖNYV
KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁROS



olvass.el!

www olvassel.ke.hu

Online olvasási verseny

2017/2018. tanév

A Kaposvári Egyetem immár a 8. éve rendezi meg online olvasási versenyt. A tavalyi évhez hasonlóan idén is várjuk határon innen és túlról is az olvasni szerető gyerekek jelentkezését.

Korosztály: **4-5. évfolyamos tanulók**

Az egész éven át tartó versenyben rendszeresen részfeladatok jelennek majd meg a www olvassel.ke.hu oldalon.

A bűvárkodásra váró könyvek listája:

1. **Jeney Zoltán: Rév Fülöp**
2. **Kertész Erzszi: Panthera-A hógömb fogságában**
3. **Kertész Erzszi: Panthera 2. -A küldetés**

A verseny során a legtöbb pontot összegyűjtött csapatok a tanév végén megrendezésre kerülő döntőn mérik össze tudásukat.

A csapatok válasszanak maguknak fantázianevet, hogy könnyebben jelölhessük őket az összesítő listán.

Egy csapat 4 főből állhat, osztályonként több csapat is jelentkezhet!

NAGYON FONTOS:

A jelentkezési határidő: 2017. október 8., vasárnap
(iskola, fantáziánév, felkészítő tanár neve és e-mail címe)

Jelentkezéseket a következő címre küldjétek:

most olvassel@gmail.com

Várjuk jelentkezésüket!



Felhívás KTE emlékéremre jelölésre

A Könyvtárostanárok Egyesülete (KTE) történeti elődje, az MKE Iskolai Könyvtárosok Szervezete húszéves jubileumi évfordulójára emlékezve szakmai elismerést kifejező díjat alapított 2006-ban. Az emlékérem kuratóriumának javaslata alapján azóta minden évben, az iskolai könyvtárak nemzetközi hónapja alkalmából, annak egyesületi, országos szakmai rendezvényén négy kategóriában adjuk át a díjat:

- KTE emlékérem – Életműdíj
- KTE emlékérem – A könyvtárostánári hivatásért
- KTE emlékérem – Az egyesületért
- KTE emlékérem – Az év ígéretes könyvtárostánára

A KTE emlékérmekre a felterjesztéseket minden évben **október 17-ig** van lehetőség benyújtani. Felterjesztést tehetnek: a KTE elnöksége, könyvtárostánári munkaközösségek, valamint közoktatási intézmények vezetői.

A KTE emlékéremről, annak alapító okiratáról, a korábbi évek díjazottjairól a KTE honlapján (http://www.ktep.hu/_emlekermesek) lehet bővebben tájékozódni, ahonnan a felterjesztési űrlap is elérhető.

Figyeljünk egymásra, egymás munkájára!

Könyvtárostanárok Egyesülete elnöksége



KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

26. évfolyam 9. szám

2017. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Péterfalvi Attila – Csajági István:** A személyes adatok kezelése a könyvtárak életében
– aktuális kérdések 3

Műhelykérdések

- Farkas Ferenc – Fodor Péter:** Az én könyvtáram 10

Konferenciák

- Bényei Miklós:** A könyvtári dokumentumok és a helytörténeti kutatás mai
lehetőségei 16

Olvasás

- Szabolcsiné Orosz Hajnalka:** Az igazi hívószó. 30 éves az IDŐVONAT
Olvasótábor 21
- Hevérné Kanyó Andrea:** Utak az olvasóvá neveléshez. Mit tehet egy gyakorló
pedagógus? 29

Napló

- Ásványi Ilona:** Reflexiók egy szakmai továbbképzés kapcsán 35

Könyv

- Bánkeszi Lajosné:** Történetek az olvasásról és az írástudásról 46

From the contents

- Attila Péterfalvi – István Csajági:* User privacy in libraries (3)
Ferenc Farkas – Péter Fodor: My library (10)
Lajosné Bánkeszi: Tales of Literacy for the 21st Century (46)

Cikkeink szerzői

Ásványi Ilona, a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Könyvtár igazgatóhelyettese, az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének elnöke; *Bánkeszi Lajosné*, az OSZK Könyvtári Intézet munkatársa; *Bényei Miklós*, a Debreceni Egyetem tanára; *Csajági István*, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság szakmai tanácsadója; *Farkas Ferenc*, a FSZEK EFOP Projektiroda szakmai vezetője; *Fodor Péter*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója; *Hevérné Kanyó Andrea*, vezetőtanító, mesterpedagógus, Kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola és Gimnázium, a Magyar Olvasástársaság elnökségi tagja; *Péterfalvi Attila*, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke, címzetes egyetemi tanár; *Szabolcsiné Orosz Hajnalka*, a pécsi Csorba Győző Könyvtár Belvárosi Fiókkönyvtárának gyermekkönyvtárosa.

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné, Mezey László Miklós,
Németh Márton, Szeifer Csaba, Venyigéné Makrányi Margit**

Szerkeszti:

Béres Judit

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Fehér Miklós**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Nagy László**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja az

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU-ISSN 1216-6804



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA



Nemzeti Kulturális Alap

Péterfalvi Attila– Csajági István

A személyes adatok kezelése a könyvtárak életében – aktuális kérdések¹

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság 2016. évi tevékenységéről szóló beszámolója egy igen részletes fejezet közlésével összefoglalást adott arról, hogy mi várható 2018. május 25-től, a már korábban hatályba lépett általános adatvédelmi rendelet kötelező alkalmazásának első napjától kezdődően az adatvédelem európai és hazai színterén². Jelen írás célja, hogy a beszámolóban szereplő információk összefoglalásával ráirányítsa a könyvtárosi hivatás gyakorlóinak figyelmét az adatvédelem fontosságára, és bővítse, illetve elmélyítse már meglévő ismereteiket az adatvédelem új korszakát megelőző felkészülés jegyében.

Az 1995-ös 95/46/EK irányelv korábbi tapasztalatai egyértelművé tették, hogy új adatvédelmi szabályozásra van szükség, mivel az Irányelv az adatvédelem végrehajtását széttagolta, és sok esetben jogbizonytalanságot eredményezett. A technológiai fejlődés miatt a természetes személyek jelentős kockázatnak van kitéve az online környezetben, az eltérő védelmi szinteket eredményező tagállami adatvédelem pedig kontra produktív hatásokat (versenyhátrány, hatósági jogérvényesítés nehézsége stb.) generált.

Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-én négyéves előkészületet követően fogadta el az új adatvédelmi csomagot, köztük az Európai Parlament és a Tanács 2016/679 rendeletét, amely a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet, GDPR) címet viseli.

„A gyors technológiai fejlődés és a globalizáció új kihívások elé állította a személyes adatok védelmét. A személyes adatok gyűjtése és megosztása jelentős mértékben megnőtt. A technológia a vállalkozások és a közhatalmi szervek számára tevékenységük folytatásához a személyes adatok felhasználását minden eddiginél nagyobb mértékben lehetővé teszi. Az emberek egyre nagyobb mértékben hoznak nyilvánosságra és tesznek globális

*szinten elérhetővé személyes adatokat. A technológia egyaránt átalakította a gazdasági és társadalmi életet, és egyre inkább elősegíti a személyes adatok Unión belüli szabad áramlását és a személyes adatok harmadik országok és nemzetközi szervezetek részére történő továbbítását...*²⁵

A Rendelet teljes egészében *kötelező és közvetlenül alkalmazandó*, Magyarországon is, nem igényel tagállami átültetést. A Rendelet 2016. május 24-től hatályos, azonban 2018. május 25-től lesz alkalmazandó. A (171) preambulum bekezdés alapján a Rendelet alkalmazásának időpontja előtt megkezdett adatkezelést összhangba kell hozni a rendelettel, ami felkészülést igényel az adatkezelőktől.

A rendelet kivételeket is megállapít, így nem tartoznak hatálya alá olyan iratok, illetve iratok csoportjai, amelyek nem rendszerezettek; a természetes személy által kizárólag személyes vagy otthoni tevékenység keretében végzett adatkezelések, például a levelezés, a címtárolás, a közösségi hálózatokon történő kapcsolattartás és online tevékenységek. Az elhunyt személyekkel kapcsolatos személyes adatok kezelését a tagállamok szabályozhatják.

A GDPR legfontosabb szabályozási pontjai a következők:

1. Tisztességes adatkezelés elve, gyermekek kiemelt védelme
2. Kiterjesztett és mellérendelt jogalapok
3. Érintetti jogok („*elfeledtetéshez*”, adatkezelés korlátozásához, adatok hordozhatóságához, automatizált döntéshozatal egyedi ügyekben, beleértve a profilalkotást)
4. Álnevesített személyes adatokra kiterjedő hatály, genetikai adatok, biometrikus adatok
5. Beépített és alapértelmezett adatvédelem
6. Közös adatkezelők
7. Adatfeldolgozók (részletes szabályozás!)
8. Adatvédelmi incidens, az érintett tájékoztatása
9. Adatvédelmi hatásvizsgálat (különösen új technológiák vagy profilalkotás esetében)
10. Előzetes konzultáció
11. Adatvédelmi tisztviselő
12. Magatartási kódexek
13. Tanúsítás
14. Adattovábbítás harmadik országba (részletes szabályozás!)
15. Adatvédelmi hatóságok együttműködése (one-stop-shop)

Az adatvédelemnek az Infotv.⁴ alapján megismert alapfogalmait érdemben nem módosítja az általános adatvédelmi rendelet, nagyrészt megegyeznek azokkal a definíciókkal, amelyeket a törvény 3. §-a tartalmaz. Újdonság, hogy személyes adatnak minősül az érintett által használt készülékek, alkalmazások, eszközök és protokollok által rendelkezésre bocsátott online azonosítókkal (például IP-cím, cookie), valamint egyéb azonosítókkal (például rádiófrekvenciás azonosító: RFID) összefüggő adat, minthogy ezen azonosítók felhasználhatóak a természetes személyes profiljának létrehozására és az adott személy azonosítására. A különleges adatként ismert személyes adatok köre két új adattal bővült a rendeletben: biometrikus adattal és a genetikai adattal.

Az adatkezelés fogalma hasonló módon épül fel, mint az Infotv.-ben, de érdemes kiemelni azt, hogy az általános adatvédelmi rendelet nevesített adatkezelési műveletként tartalmazza a „betekintést” is, amely nem szerepelt az Infotv. felsorolásában (kvázi hozzáférhetővé tétel). Az általános adatvédelmi rendeletben az adatkezelők több új, a magyar adatvédelmi jogban eddig ismeretlen fogalommal találkozhatnak, ilyen például a profilalkotás és az álnevesítés.

A *profilalkotás* jellemzően marketingterületen fordul elő, mint a reklámozás hatékonyságát növelő adatkezelés, de például a könyvtárak esetében is említhető az egyedi olvasói profilok összeállításának elméleti lehetősége.

Az *álnevesítés* lényege, hogy alkalmazásával további információk felhasználása nélkül többé már nem állapítható meg, hogy a személyes adat mely konkrét természetes személyre vonatkozik, mivel az ilyen további információt az adatkezelőnél külön tárolják. Az álnevesítés csökkentheti az érintettek számára a kockázatokat, valamint segíthet az adatkezelőknek és az adatfeldolgozóknak abban, hogy az adatvédelmi kötelezettségeiknek megfeleljenek. Egy adatvédelmi incidens esetén a jogellenesen nyilvánosságra került, de álnevesített adatokból az érintettek kiléte nem állapítható meg.

Az Infotv. jelenlegi alapelvei mind-mind megtalálhatóak az általános adatvédelmi rendeletben, sőt a tisztességes és törvényes adatkezelés elve egy újabb követelménnyel egészül ki, így a jövőben az adatkezelést *az érintett számára átlátható módon* kell végezni. Ez utóbbi követelmény hangsúlyos szerepet kap például az érintettek előzetes tájékoztatásánál: *„a tájékoztatást tömör, átlátható, érthető és könnyen hozzáférhető formában, világosan és közérthetően megfogalmazva nyújtja.”*

A célhoz kötött adatkezelés elvével összefüggésben nevesítetten is tilos a cél nélküli végzett adatkezelés, ezzel összefüggésben a rendelet egy komplex szempontrendszer határozott meg, amelynek segítségével az adatkezelők felmérhetik azt, hogy a tervezett adatkezelés összeegyeztethető-e azzal a céllal, amelyből a személyes adatokat eredetileg gyűjtötték.

A rendelet a „*korlátozott tárolhatóság*” alapelveként kimondja, hogy a személyes adatok tárolásának olyan formában kell történnie, amely az érintettek azonosítását csak a személyes adatok kezelése céljainak eléréséhez szükséges ideig teszi lehetővé. Ezen főszabály alól a közérdekű archiválási, tudományos és történelmi kutatási, illetve statisztikai célú adatkezelések jelenthetnek kivételt.

Mind az Infotv., mind az általános adatvédelmi rendelet tartalmazza a *pontos, naprakész adatkezelés* elvét. Az uniós jogalkotó ezt az alapelvet kiegészítette még azzal az általános kötelezettséggel is, hogy minden észszerű intézkedést meg kell tenni annak érdekében, hogy az adatkezelés céljai szempontjából pontatlan személyes adatokat haladéktalanul töröljék vagy helyesbítsék.

Az általános adatvédelmi rendelet egyik újítása az integritás és bizalmas jelleg alapelveinek beemelése a jogszabályba. A rendelet által megfogalmazott kötelezettség az Infotv.-ben adatbiztonsági intézkedésként szerepelt. A Hatóság álláspontja szerint e rendelkezés alapvető szintre emelésével az uniós jogalkotó azt kívánta kifejezni, hogy *az adatkezelők teljes tevékenységét átható* alapelv legyen az adatbiztonság megteremtése, hiszen az elmúlt években egyre gyakoribbá váltak az olyan jogellenes cselekmények, amelyek nyomán illetéktelenek többszázezer személyes adatot hoztak nyilvánosságra.

A GDPR egyik leghangúlyosabb újítása, hogy alapvető szintre emelte az elszámoltathatóság koncepcióját. Az adatkezelőknek 2018 májusától *sokkal nagyobb tudatosság* mellett kell az adatkezeléseiket végezni. Az adatkezelés megtervezésétől kezdve az adatkezelés megkezdésén át egészen a kezelt személyes adatok törléséig valamennyi adatkezelési műveletet úgy kell megvalósítaniuk, hogy bármelyik pillanatban *bizonyítani tudják*, hogy miként feleltek meg az adatvédelmi előírásoknak.

A Rendelet jelentős újítása, hogy alapvető szintre helyezi az *elszámoltathatóságot*. Az elszámoltathatóság elve mindenek felett álló alapelvvé vált az adatvédelemben. Az elszámoltathatóság elve lényegében azt jelenti, hogy az adatkezelőknek mind a szervezeti kultúrájukat, mind valamennyi tevékenységüket az adatvédelmi megfontolásokra tekintettel kell kialakítaniuk, végezniük. Az adatkezelőknek minden egyes lépésüknél át kell gondolniuk, hogy az adatvédelmi előírásokat miként vették figyelembe.

Természetesen ezen az általános attitűdön túl az Általános Adatvédelmi Rendelet számos elvi és gyakorlati eszközzel is megpróbálja segíteni az elszámoltathatóság elvének érvényesülését. Ennek megfelelően az elszámoltathatóság követelményének teljesítését segíti elő többek között a beépített és alapértelmezett adatvédelem, az adatkezelési tevékenységek nyilvántartása, az adatvédelmi hatásvizsgálat, az adatvédelmi tisztviselő, a magatartási kódexek és tanúsítás stb. Fontos emellett kiemelni, hogy az elszámoltathatóságnak nem csak az Általános Adatvédelmi Rendeletben szereplő eszközökkel lehet megfelelni. Számos olyan adatvédelmi elősegítő technika (Privacy Enhancing Technologies, PET) létezik, amely nincs nevesítve a Rendeletben, de segít az adatkezelőknek az adatvédelmi megfelelés kialakításában és igazolásában.

Az adatkezelések elsődleges jogalapja továbbra is az *érintettek hozzájárulása*. Ezért javasolt, hogy az adatkezelők a rendeletben szereplő követelmények áttekintésével *vizsgálják felül*, hogy az érintettek hozzájárulásán alapuló adatkezeléseik megfelelnek-e a rendeletnek. Amennyiben igen, akkor nem kell új hozzájárulást beszerezni az adatkezeléshez. Ha viszont a rendeletben megfogalmazott követelmények nem teljesülnek az adatkezeléssel kapcsolatban, akkor 2018. május 25-éig adatkezelésüket összhangba kell hozni az új követelményekkel.

Az információs társadalom jelentette kihívások újszerű megoldásokat követelnek meg az érintetti jogok szabályozása terén is. A technológiai fejlődés hatására az adatalányok egyre kevésbé képesek befolyásolni az online megosztott tartalmak, különösen a személyes adatok felhasználását, további sorsát. Az érintettek és az adatkezelők közötti egyensúly megbomlott az utóbbiak javára, amely egyrészt azzal a következménnyel jár, hogy az információs önrendelkezési jog számos esetben csupán korlátozottan érvényesül. Másrészt eddig soha nem látott mértékben van lehetőség a személyes adatokkal történő visszaélésekre.

A Rendelet az Adatvédelmi Irányelvben foglalt „*klasszikus*” érintetti jogok mellett olyan új rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek az adatalányokat további jogokkal vértetik fel, válaszul az információs társadalom kihívásaira. Amíg ugyanis az előbbiek elsődlegesen egyfajta jogorvoslati funkciót töltenek be, addig az új jogosítványok már kifejezetten az érintett saját személyes adatai feletti önrendelkezésének megerősítését célozzák az online térben. Az említett új rendelkezések az *elfeledtetéshez*, valamint az *adathordozhatósághoz* való joghoz kapcsolódnak.

A törléshez való jog online környezetben történő megerősített szabályozása szintén azt célozza, hogy a felhasználók továbbra is fenntartsák az önrendelkezési jogukat a személyes adataik felett abban az esetben is, amennyiben azokat közzétették az interneten. A GDPR három csoportra bonthatóan meghatározza azokat a kivételeket, amelyek esetében nem érvényesülhet a törléshez való jog. Az elsőbe tartoznak azok az esetek, amikor az adatkezelés a véleménynyilvánítás szabadságához, valamint a tájékozódáshoz való jog (a tágra értelmezett információs szabadság) gyakorlása céljából szükséges. A második csoportot azok az esetek alkotják, amelyeknél közérdek indokolja az adatkezelés szükségességét. A harmadik csoportban pedig a védendő magánérdekek szerepelnek, azaz nem alkalmazandó az elfeledtetéshez való jog, amennyiben az adatkezelés jogi igények előterjesztéséhez, érvényesítéséhez, illetve védelméhez szükséges.

Az adathordozhatóság új joga alapján az érintett jogosult arra, hogy azokat az adatokat, amelyeket ő bocsátott az adatkezelő rendelkezésére, tagolt, széles körben használt, géppel olvasható és interoperábilis formátumban megkapja, használja, valamint jogosult azokat egy másik adatkezelőnek továbbítani, vagy azt kérni, hogy egy másik adatkezelőnek továbbítsák.

Az új nevesített alapelvek: a *beépített adatvédelem* (privacy by design) és az *alapértelmezett adatvédelem* (privacy by default) lényegüket tekintve arra kívánják ösztönözni a személyes adatok kezelésével járó szolgáltatások és termékek kifejlesztőit, tervezőit, kiválasztóit és felhasználóit, hogy már *a kezdetektől fogva* tartsák szem előtt a személyes adatok védelméhez való jogot, valamint a tudomány és technológia állását kellően figyelembe véve gondoskodjanak arról, hogy az adatkezelők és az adatfeldolgozók eleget tegyenek adatvédelmi kötelezettségeiknek.

Az átlátható tájékoztatás érdekében a Rendelet kötelezi az adatkezelőket, hogy az adatkezeléssel kapcsolatban az érintett rendelkezésére bocsátandó minden tájékoztatást tömör, átlátható, érthető és könnyen hozzáférhető formában, világosan és közérthetően nyújtsák, különösen akkor, ha a tájékoztatás címzettje gyermek. Mindemellett a Rendelet az adatkezelők kifejezett köteletségévé teszi, hogy segítsék elő az érintettek joggyakorlását.

A Rendelet adminisztratív szempontból egyik fontos újítása, hogy az adatkezelési tevékenységek nyilvántartását (az adatvédelmi nyilvántartást) 2018. május 25-től már nem a felügyeleti hatóságok, hanem az adatkezelők és az adatfeldolgozók végzik, a Rendeletben részletesen meghatározott tartalommal.

Az adatvédelmi hatásvizsgálat szintén új intézményének talán a legfontosabb és legösszetettebb része a *természetes személyek jogaira és szabadságaira nézve jelentős kockázatok elemzése*. Ezzel kapcsolatban az adatkezelőnek meg kell vizsgálnia a kockázatok forrását, természetét, sajátosságait és súlyosságát. Minden kockázat tekintetében elemezni kell, miként fordulhat elő a nem kívánt hatás, ennek általános körülmények között mennyi a valószínűsége, ha a kockázat realizálódik, milyen következményekkel jár az érintett magánszférájára.

A természetes személyek jogait és szabadságait érintő kockázatok vezethetnek fizikai, vagyoni vagy nem vagyoni károkhoz. Ilyen kockázatok, ha az adatkezelésből hátrányos megkülönböztetés, személyazonosság-lopás vagy személyazonossággal való visszaélés, pénzügyi veszteség, a jó hírnév sérelme, a szakmai titoktartási kötelezettség által védett személyes adatok bizalmas jellegének sérülése, az álnevesítés engedély nélkül történő fel-

oldása, vagy bármilyen egyéb jelentős gazdasági vagy szociális hátrány fakadhat. Ugyancsak kockázatként értékelendő egy adatkezelésben, ha személyes jellemzők értékelésére, így különösen munkahelyi teljesítménnyel kapcsolatos jellemzők, gazdasági helyzet, egészségi állapot, személyes preferenciák vagy érdeklődési körök, megbízhatóság vagy viselkedés, tartózkodási hely vagy mozgás elemzésére vagy előrejelzésére kerül sor személyes profil létrehozása vagy felhasználása céljából. Ha kiszolgáltató személyek – különösen, ha gyermekek – személyes adatainak a kezelésére kerül sor; vagy ha az adatkezelés nagy mennyiségű személyes adat alapján zajlik, és nagyszámú érintettre terjed ki.

A Rendelet alapján az adatkezelőket és az adatfeldolgozókat is egy általános adatvédelmi incidens bejelentési kötelezettség terheli. Az adatfeldolgozónak is be kell jelentenie ugyanis az adatvédelmi incidenseket az adatkezelő részére, az adatkezelőknek pedig az incidenseket be kell jelenteniük a felügyeleti hatóságnak, illetve bizonyos esetekben az érintetteket is tájékoztatniuk kell, illetve az adatvédelmi incidensekről továbbra is nyilvánartást kell vezetniük.

A könyvtárhasználók személyes adatainak nyilvántartásáról

A könyvtárhasználók személyes adatainak nyilvántartásáról jelenleg a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény rendelkezik, mely szerint:

57. § (1) *A könyvtárhasználónak a beiratkozáskor a következő személyes adatait kell közölnie és igazolnia: természetes személyazonosító adatok és lakcíme. (Ezek: név (családi és utónév), születési név, születés helye és ideje, anyja születési családi és utóneve)*

(2) Törölve a törvényből (az adatváltozás bejelentési kötelezettsége).

(3) *A könyvtárhasználó által igénybe vevető szolgáltatások körét, az igénybevétel módját és a díjak mértékét a könyvtárhasználati szabályzat tartalmazza, melyet a könyvtárhasználó köteles betartani.*

(4) *A könyvtárhasználó kezdeményezheti a könyvtárhasználati szabályzat módosítását.*

58. § (1) *A könyvtárhasználati szabályzatot nyilvánosságra kell hozni.*

(2) *A dokumentumok, illetőleg mások könyvtárhasználati jogának védelme érdekében a könyvtárhasználat részletes feltételeit a használati szabályzat állapítja meg.*

(3) *A fenntartó további könyvtárhasználati feltételeket és kedvezményeket is meghatározhat.*

Tekintettel arra, hogy speciális szabályok nem vonatkoznak a könyvtárhasználó személyes adatainak könyvtár általi kezelésére, ezért az Infotv. (GDPR) rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni ezekre az adatokra (célhoz kötött adatkezelés, adatminőség elve, adatkezelés jogalapjai, stb.).

A *célhoz kötött adatkezelés* elvéről jelenleg az Infotv. 4. §-a rendelkezik, amely értelmében személyes adatot kezelni csak meghatározott célból, jog gyakorlása és kötelezettség teljesítése érdekében lehet. Az adatkezelésnek minden szakaszában meg kell felelnie e célnak. Csak olyan személyes adat kezelhető, amely az adatkezelés céljának megvalósulásához *elengedhetetlen*, a cél elérésére alkalmas, csak a cél megvalósulásához *szükséges* mértékben és ideig. Az Infotv. 17. § (2) bekezdés d) pontja szerint a személyes adatot törölni kell,

ha az adatkezelés célja megszűnt, vagy az adatok tárolásának törvényben meghatározott határideje lejárt.

A fentiek értelmében, ha a könyvtárhasználó a kikölcsönzött könyveket visszaszolgáltatta a könyvtárnak, és egyéb kötelezettsége a könyvtár felé már nem áll fenn, kifejezett kérésére olvasójegyt, illetve a kölcsönzéshez szükséges személyes adatokat már nem kezelhetik. A könyvtári szabályzatnak kell rendezni a könyvtárhasználó személyes adatainak kezelésével kapcsolatos kérdéseket, többek között azt is, hogy a türelmi idő letelte után még mennyi ideig kezelik azokat. [Elszámolási vita, kárigény esetén az Infotv. 6. §-ában foglalt adatkezelési jogalapok is alkalmazhatóak.]

A bizonylat megőrzési kötelezettség alapján a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény 169. §-a szerint a gazdálkodónak legalább nyolc évig bizonylat megőrzési kötelezettsége van, így amennyiben a könyvtárhasználónak a könyvtárban könyvtárhasználati díjat kell fizetni, akkor legalább nyolc évig a számviteli bizonylatot meg kell őrizni és a könyvtárhasználó személyes adatait is legalább ennyi ideig kezeli.⁵

A GDPR a könyvtárak életében adatvédelmi szempontból, talán az olvasói szokások, preferenciák, vagyis a profilalkotás területén jelenthet kihívást, mivel az elektronikus nyilvántartások lehetővé teszik az olvasókról nyilvántartott adatoknak az eredeti céltól részben eltérő kezelését, felhasználását. Ez különös súllyal esik latba egy esetleges adatvédelmi incidens esetében, ha egy könyvtár adatbázisa nyilvánosságra kerülne, vagy harmadik személy számára hozzáférhetővé válna. Emellett azonban az az érintett olvasó számára hasznos is lehet, ha személyre szabottan kap információkat a könyvtári állomány változásairól, az érdeklődési körébe tartozó új kiadványokról, ám ez az érintett kifejezett hozzájárulásával, megadott adatkezelési jogalappal lehetséges jelenleg és a jövőben is.

Az információs önrendelkezési jog aspektusából szintén kérdéseket generál a *digitálizáció*, a könyvtári állományok elektronikus állománnyá történő átkonvertálása, amely személyre szabott és kronologikus, vagy egyéb szempontú összetett keresés lehetőségét is megteremti, amely érintheti az adatalanyok magánéletét. A régen feledésbe merült személyes adatok és érzékeny, különleges adatok egy új életciklusba lépve a magánszférába újólag behatoló módon válnak ismét kutathatóvá. Az elmúlt történelmi korszakok – az akkori szabályok szerint esetleg jogszerű – tudósításai bárki számára kereshetővé válnak, ezek korlátlan kereshetőségének lehetősége számos olyan jogellenes helyzetet generálhat, amelyek a jelen kor jogi szabályaival és a magánélet védelmével összeegyeztethetetlenek. Az elfelejtéshez való jogot ebben az esetben a személyes adatok kitakarásával is biztosítani lehet, amennyiben azt az adatvédelmi rendelet szabályai kötelezővé teszik.

Jegyzetek

1. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 49. vándorgyűlésén (2017. július 6. Miskolc) elhangzott előadás nyomán.
2. Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság Beszámolója a 2016. évi tevékenységéről http://naih.hu/files/NAIH-BESZ-MOL--2016_Mid-Res.pdf 13-52. oldal
3. GDPR Preambulum (6) bekezdés
4. Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (Infotv.)
5. A NAIH-3373-2/2012/V számú állásfoglalás alapján

Farkas Ferenc – Fodor Péter

Az én könyvtáram

A „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” (EFOP-3.3.3-VEKOP/16-2016-00001) projekt céljai és az eddig megvalósult tevékenységek

Mintegy fél évvel ezelőtt, 2017. február 1-jén indult útjára az Emberi Erőforrás Operatív Program „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” című, EFOP-3.3.3-VEKOP/16-2016-00001 kódszámú pályázat, amelyet a konzorciumvezető Szabadtéri Néprajzi Múzeum (SZNM) és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) mint felkért konzorciumi partner közösen valósít meg bruttó kétmilliárd forintos keretösszegből, ágazatonként 1-1 milliárd forintból gazdálkodva. E kiemelt fejlesztési program 36 hónap alatt – 2020. január 31-ig – valósul meg.

A projekt célja – illeszkedve a korábbi TÁMOP, illetve a frissen megjelent EFOP pályázatokhoz – a könyvtárak és a közoktatás közötti kapcsolat erősítése, a program keretében a köznevelés hatékonyságát és eredményességét szolgáló új típusú kompetencia- és készségfejlesztő, tanulást támogató szolgáltatások fejlesztése valósul meg. A meghatározott négy fejlesztési irány:

- az olvasáskultúra,
- a digitális írástudás,
- a könyvtárhasználat – információkeresés
- és a szövegértés fejlesztésének támogatása, kiemelten a digitális szövegértés, egyéni és közösségi tanulás támogatása

A program a könyvtárosok segítségével hozzájárul a kompetencia- és a képességfejlesztéshez, a tehetséggondozáshoz. *Az én könyvtáram* projekt új programok kidolgozásával, jó gyakorlatok megismertetésével kíván hozzájárulni a korszerű könyvtári szolgáltatás

és szemlélet erősítéséhez, kapcsolódva a Digitális Jólét Program és a Nemzeti Köznevelési Portál célkitűzéseikhez.

A FSZEK már a projekt előkészítő szakaszában arra törekedett, hogy a pályázati kiírásban szereplő partnereken – megyei könyvtárak, FSZEK, OSZK Könyvtári Intézet – túl más intézményeket, szakmai szervezeteket is bevonjon a megvalósításba, annál is inkább, mivel a program közvetlen célcsoportját maguk a könyvtárosok képezik. A megvalósításban, részletes megállapodások alapján, partnerként vesz részt továbbá az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, a Könyvtárostanárok Egyesülete, a Magyar Olvasástársaság, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség is. 2016 szeptemberétől több alkalommal került megszervezésre szakmai konzultáció a pályázat céljainak megismertetésére, melyeken az EMMI Közgyűjteményi Főosztálya is képviseltette magát.

A bemutatkozó szakmai programok közül kiemelendő a Kárpát-medencei könyvtárosok csongrádi konferenciáján tartott projektismertető előadás 2017. május 29-én, amely különösen fontos volt számunkra, mivel a projekt megvalósítása területi korlátozás alá esik, de módszertani eredményei határon túl is hasznosíthatóak. 2017. június 7-én *Az én könyvtáram* projektismertető konferencia került megrendezésre a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének 49. Vándorgyűlésén 2017. július 5-6-ig Miskolcon, kiállítóstanddal, illetve projektismertető előadással vettünk részt.

A FSZEK a projekt megvalósítására EFOP Projektirodát hozott létre, amely – alkalmazkodva a megvalósítás céljaihoz – három csoportban működik. *Szakmai vezetője* Farkas Ferenc. A kutatási, módszertani, mintaprogram fejlesztési, képzési és monitoring feladatok ellátásával foglalkozó *Fejlesztési csoport* Koglerné Hernádi Ágnes vezetésével, a program keretében újonnan létrehozott 40 fős megyei szaktanácsadói hálózat munkáját támogató *Szaktanácsadói csoport* Tóth Judit irányításával, a marketing, PR, rendezvény szervezési feladatokkal foglalkozó *Kommunikációs csoport* Békássy Petra koordinálásával végzi tevékenységét. A munkatársak kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy olyan szakemberek végezzék a feladatokat, akik ismerik a hazai könyvtári rendszert, kamatoztatni tudják – könyvtári, pedagógiai, kommunikációs területekről hozott – tapasztalataikat. A Projektiroda – a program keretében megvalósuló beruházás, felújítás révén – 2017 őszétől a FSZEK IX. kerületi, Közraktár utcai Oktatóközpontjában látja el feladatát.

Fejlesztési tevékenységek

Szakmai műhelyek

Az ismertetett négy fejlesztési irányhoz kapcsolódó szakmai műhelyek 2017 májusában kezdték meg munkájukat. A szakemberek kiválasztására az együttműködő partnerek javaslatai alapján került sor, a műhelyekben jelenleg az alábbi szakemberek dolgoznak:

Olvasásfejlesztési műhely: Bérés Judit, Borostyániné Rákóczi Mária, Gombos Péter, Péterfi Rita, Simon Krisztina

Könyvtárhasználat-információkeresési műhely: Csépanyi Zoltán, Csík Tibor, Mészáros Eszter, Németh Szilvia, Tóth Máté

Szövegértési műhely: Dömsödy Andrea, Jubász Valéria, Kiss Gábor, Steklács János, Tóth Viktória

***Digitális műhely:** Eszenyiné Borbély Mária, Jávorka Brigitta, Márkföldi István, Pataki Mariana, Varga Katalin*

A szakmai műhelyek feladata – többek között – az adott fejlesztési irány trendjeinek feltérképezése, új módszertan kidolgozása, az új módszertanokra épülő képzési tematikák kidolgozása, módszertani tanulmányok megírása; közreműködés a közvélemény-kutatás előkészítésében, szakirodalmi adatbázis létrehozása, részvétel a mintaprojekt-fejlesztésben.

Kutatás

A projekt keretében még 2017-ben két országos közvélemény-kutatás kerül lebonyolításra az olvasáskultúra és a könyvtárhasználat–információkeresés témában. A kutatási eredmények a módszertani fejlesztés alapját fogják képezni. A kérdőívek összeállítását követően idén ősszel a PSYMA Kft. végzi a kutatás lebonyolítását. Felmérésre kerülnek a 3-18 éves, illetve a 19-99 éves közötti lakosság olvasási szokásai, könyvtárhasználati szokásai, valamint a mindennapi tájékozódáshoz használt információforrásaik, a bennük élő könyvtár- és könyvtároskép. A projekt lezárását megelőzően – 2019-ben – megismételjük a felmérést.

Módszertani fejlesztés, mintaprogram fejlesztés

A közreműködő szakemberek készítenek műhelyenként egy-egy SWOT-elemzést is, feltárva az adott fejlesztési irányhoz és a program céljaihoz kapcsolódó erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket. Az elemzések július végéig el is készültek, eredményeik pedig beépülnek a módszertani fejlesztésbe.

Fontos része a munkának a szakirodalmi adatbázis kialakításával kapcsolatos tevékenység. A fejlesztési irányonként 300 válogatott tételből álló adatbázisban többnyire magyar és részben angol nyelvű szakirodalom szerepel majd, ennek naprakészségét és hozzáférhetőségét folyamatosan biztosítjuk. A szakirodalmi adatbázis létrehozása hozzájárul a projektben megvalósuló képzések szakmai anyagához is.

A szakértők javaslatai alapján összegyűjtjük a hazai könyvtárak köznevelést segítő eddigi jó gyakorlatait. Több mint 300 jó gyakorlat került beküldésre, ez a szám jelentősen meghaladja a megyénként eredetileg várt 5-10 javaslatot. A jó gyakorlatok közül a szakértők által javasolt ötletek mintaprogram-fejlesztésbe kerülhetnek be, míg a műhelyek által meghatározott „szakterületi fehér foltok” esetében fejlesztőket kérünk fel. A fejlesztési irányokhoz kapcsolódva összesen 90 mintaprogrammal tervezünk, melyek a következő két évben kerülnek kipróbálásra, megyénként 4-6 programmal számolva, 2000 diák bevonásával.

A módszertan és a mintaprogramok szakmai kiadványok alapját is képezik, 9 kötet megjelenése szerepel a tervek között. A hozzáférés a projekt keretében létrejövő portálon is biztosított lesz.

Oktatás

Alapvető cél, hogy a könyvtári szakemberek rendelkezzenek a kompetenciafejlesztő módszertan alapján a legkorszerűbb ismeretekkel és azok átadási készségével. A könyv-

tárak pedig egyre inkább felkészüljenek a fenntartható társadalmi tevékenységek és szolgáltatások kialakítására, alkalmazására. A projekt keretében az alábbi négy képzés valósul meg.

Felkészülés a könyvtári szaktanácsadói feladatokra

30 órás, 40 fő szaktanácsadó részvételével, a képzés célja a könyvtári szaktanácsadói-koordinátori hálózat felkészítése

- a szaktanácsadói feladatokra,
- az új módszertanok alkalmazására,
- a mintaprogramok helyszínül szolgáló könyvtárak számára nyújtandó támogató, segítő munkára,
- a hálózat tagjai által megvalósítandó tanácsadói, koordinátori feladatok ellátására,
- a projekt és eredményeinek kommunikációs-disszeminációs feladataiban való részvételre.

Projektkommunikáció, eredménykommunikáció

30 órás, 40 fő szaktanácsadó részvételével, a képzés célja a könyvtári szaktanácsadói-koordinátori hálózat felkészítése

- az elkészült fejlesztések eredményeinek és azok pozitív hatásának bemutatására,
- az érintett célcsoportok tájékoztatására, informálására.

A könyvtárosok szerepe a tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megvalósításában

60 órás, ebből 15 e-learning, 300 fő könyvtáros és a 40 fő szaktanácsadó részvételével, a képzés célja

- a képzést elvégző könyvtári szakemberek rendelkezzenek a kompetenciafejlesztő módszertan alapján a legkorszerűbb ismeretekkel és azok átadásának készségével, különös tekintettel a végzettség nélküli iskolaelhagyókra, a hátrányos helyzetűekre és a fogyatékkal élőkre,
- a könyvtári szakemberek és a szaktanácsadói-koordinátori hálózat tagjainak módszertani továbbképzése.

Hatékony kommunikáció a közgyűjteményekben

60 órás, 100 fő közgyűjteményi dolgozó részvételével, a képzés célja

- a közgyűjteményekben és különösen a könyvtárakban dolgozó szakemberek kommunikációs felkészítése, ismereteik megerősítése és elmélyítése,
- a személyes kommunikációs stílus, erősségek és fejlesztendő területek megismerése,
- prezentációs és tárgyalástechnikai ismeretek továbbfejlesztése,
- konfliktushelyzetek kezelése,
- vezetői kommunikációs eszköztár megismerése, alkalmazásának elsajátítása,
- a könyvtári, közgyűjteményi hálózaton belüli partnerség támogatása, együttműködés és hatékonyság-fejlesztés.

Online képzési felület segíti a képzések támogatását a képzésekhez kapcsolódó szakmai anyagok, segédletek, előadásanyagok és tájékoztató anyagok elektronikus formában való elérhetővé tétele révén.

Országos szaktanácsadói hálózat működtetése

A projekt egyik alapvető célja egy országos könyvtári szaktanácsadói hálózat kialakítása és működtetése, megyénként 2-2 szakemberrel. A szaktanácsadókat a megyei könyvtárakkal kötött megállapodások alapján a megyei igazgatók jelölték ki, meghatározott kritériumok alapján. A szaktanácsadói hálózat tagjai főállásuk mellett megbízási szerződéses jogviszonyban 2017. augusztus 1-jétől 2020. január 31-ig látják el feladataikat. E feladatrendszer nagyon szerteágazó, több terület ismeretanyagát igénylő, ötvöző tevékenységrendszer. Ennek érdekében a szaktanácsadók a tevékenységüket támogató képzéseken vesznek részt.

A szaktanácsadók figyelemmel kísérik és segítik a mintaprojektek megvalósulását. Megyénként minden fejlesztési iránynak megfelelően minimum 1-1, összesen – lakosság-számtól függően - 4-6 mintaprogram kerül megvalósításra. Támogatják a pedagógusok érzékenyítését célzó könyvtári kezdeményezéseket. Koordinálják a területi szakmai műhelyek tevékenységét. Közvetítik a módszertani eredményeket, megtervezik a beavatkozásokat.

Felméri az adott megyében jelentkező igényeket, ennek figyelembe vételével programokat szerveznek. Részt vesznek helyi, regionális és országos programokon; könyvtárosok, könyvtári szaktanácsadók és múzeumi koordinátorok, illetve könyvtárosok és pedagógusok számára szervezett szakmai eseményeken, illetve konferenciákon is. Országosan összesen 80 program szervezése valósul meg a projekt időtartama alatt. A hálózat 30 hónapos működése során – 2017. augusztus 1–2020. január 31. – egy szaktanácsadó várhatóan 3-4 helyi program szervezésébe kapcsolódik be és további 12-14 szakmai eseményen vesz részt.

Népszerűsítik a projekt keretében szervezett képzéseken való részvétel lehetőségét. Közreműködnek a projekt monitoring tevékenységben is. A szaktanácsadók kapcsolatot tartanak a megyei és városi könyvtárak vezetőivel, az adott megye könyvtáros kollégáival, múzeumi koordinátor kollégáival, az oktatási intézményekkel és a társintézményekkel. Rendszeresen informálják a projektfolyamatokról a könyvtárvezetőket és a munkatársakat. Tájékoztatják a projekt előrehaladásáról a helyi döntéshozókat és a helyi médiát.

Kommunikációs tevékenység

A kommunikációs feladatok a program létrejöttétől, a megvalósításon keresztül az eredmények publikálásáig végigkísérik *Az én könyvtáram* projektet, amelyről folyamatosan tájékoztatást adunk, elsősorban a könyvtári szakembereknek, mert így valósíthatók meg eredményesen a már ismertetett célok.

Fontos ugyanakkor a szélesebb társadalmi csoportok megszólítása is, hiszen közvetve a pedagógusokhoz, a diákokhoz és a szülőkhöz szeretnénk eljuttatni üzenetünket. A könyvtárak társadalmi hatása az intézmények falain túlmutatóan felértékelődött, többre-
tegyű hatásukat az oktatásban, a művelődésben, a munkaerőpiacon egyaránt éreztetik. A könyvtárat társadalmi erőforrásként lehet, sőt kell is használni, így fontos a mai életmód-

hoz illeszkedő könyvtári szolgáltatások és azok közösségépítő, gazdaságélénkítő szerepének megismertetése, a könyvtár mint a digitális írástudás közvetítésében közreműködő alapintézmény bemutatása, s a könyvtárak megjelenítése a nem formális tanulás helyszínéül.

A kommunikációban 2019 elején megjelenik egy nagyszabású országos könyvtár- és olvasásnépszerűsítő médiakampány keretében a televízió és az online felületek használata. Különböző időszakokban mind a könyvtárosok, mind a lakosság bevonására sor kerül, például ötletpályázat keretében. Fontos tevékenység a belső kommunikáció támogatása a szakmán és a projekten belül.

A kapcsolattartás fontos eszköze lesz az új portál a www.azenkonyvtaram.hu címen, mely egyszerre funkcionál szakmai információs portálként, ad teret a lakossági interaktivitásnak, tölti be a médiaközpont funkcióját és szolgál képzési felületként. A közbeszerzési eljárás lezárásáig és a fejlesztés megvalósításáig a FSZEK honlapján, illetve a [facebook.com/azenkonyvtaram](https://www.facebook.com/azenkonyvtaram) címen érhetőek el a projekttel kapcsolatos információk.



Projektindító sajtótájékoztató februárban, Szentendrén. A képen középen Hoppál Péter, az EMMI kultúráért felelős államtitkára, tőle jobbra Bereczki Ibolya, az SZNM ágazati feladatokért felelős főigazgató-bélyettese, balra Fodor Péter, a FSZEK főigazgatója látható

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár júniusban projektismertető konferenciát szervezett



Bényei Miklós

A könyvtári dokumentumok és a helytörténeti kutatás mai lehetőségei¹

Hazánkban a helyi információkat tartalmazó, azaz lokális dokumentumok könyvtári gyűjtése – mai ismereteink szerint – a felvilágosodás idején a római katolikus gimnáziumokban és a protestáns kollégiumokban kezdődött, elsősorban az iskola székhelyének, környékének és vármegyéjének megismertetése céljából. A kiegyezés körüli években az akkoriban alakult helyi múzeumok és néhol a városi levéltárak már kifejezetten a helytörténeti kutatómunka támogatásának szándékával gyarapították a lokális anyagot. A huszadik század elejétől néhány városi nyilvános könyvtár is csatlakozott hozzájuk, és ekkor már előtérbe került a lakosság tájékoztatásának és a városfejlesztésnek a szempontja is. A könyvtári helyismereti tevékenység újabb, nagyobb arányú felvirágzása az ötvenes évek közepétől datálható, amikor előbb a megyei, majd a hetvenes évek elejétől a járási és városi, valamint a nagyközségi könyvtárakban a központi művelődéspolitikai is szorgalmazta a gyűjtőmunkát, a társadalmi élet, a földrajzi környezet és a több hullámban felülemelkedő helytörténetírás minden ágazatára kiterjedő komplex gyűjtőkörrel. Lassan-lassan beáramlottak az új típusú információhordozók, a fotók, a hanglemezek és hangszalagok, a grafikák stb. Voltaképpen ezt az egyre jobban, a kisebb falvak többségére is kiterjedő és fokozatosan bővülő tevékenységet erősítette meg az 1997. évi CXL. törvény, amely a magyar jogalkotás történetében először kötelező jelleggel írta elő a települési és a megyei közkönyvtáraknak a helyismereti gyűjtést és információszolgáltatást. Újabban másfajta politikai támogatást is kaptak a közgyűjtemények: törvény és helyi rendeletek szabályozzák a helyi értékek, hagyományok ápolását.

Közben a könyvtári munka ezen ágának elméleti és módszertani kérdései, egyebek között a helyismeret és a helytörténet viszonya is tisztázódott. Az utóbbi tudományos tevékenység, a történetírás egyik szemléleti iránya, látószöge, az előbbi könyvtári szolgáltatás. Ugyanakkor világos a régóta vallott felfogás, mely szerint a bibliotékák gyűjteményei-

ben őrzött, dokumentumokban rögzült lokális információk nélkülözhetetlen forrásai a helytörténeti kutatásnak. Itt ugyanis egy sajátos, lépten-nyomon észlelhető paradoxonnal állunk szemben: a jelenben keletkezett és a könyvtárakba kerülő könyvek, periodikumok, képek, hangzó anyagok stb. elvileg és gyakorlatilag már megszületésük pillanatában a múlt emlékeivé, más megközelítésben a történeti érdeklődés tárgyává válnak. Az egyetemesség szintjére emelték ezt a nyilvánvaló felismerést az IFLA, a Könyvtáros Egyesületek Nemzetközi Szövetségének 1986-as irányelvei: „Minden közművelődési könyvtár egyben tudományos könyvtár és információs központ is a saját székhelyére vonatkozó témákban” – vagyis a kistelepülések közkönyvtárainak is lehetnek, vannak ilyen feladatai, mint ahogy az irányelvekben nem említett iskolai könyvtáraknak is.

Tehát a bibliotékák a helyi és a nemzeti kulturális örökség gazdag kincsestárai, pótolhatatlan történeti forrásokat derítenek fel és mentenek meg (természetesen a jelenre figyelő regionális, pl. néprajzi, szociológiai, ökológiai, településföldrajzi stb. vizsgálódásokat is segítik).

A helytörténeti forrás, vagy régiesen és elegánsabban: kútfő az elmúlt idők minden olyan, a társadalmi, gazdasági, kulturális gyakorlat során, a történésekkel egyidejűleg (vagy közel egyidejűleg) keletkezett és fennmaradt emléke, amely hozzásegít a hely múltjának megismeréséhez. A forrásanyag változatos, a legáltalánosabban elfogadott felosztás szerint a főbb csoportok a következők: tárgyi emlékek, szóbeli hagyományok és élőszavas közlések (divatos angol kifejezéssel: oral history), írott kútfők, audio-vizuális dokumentumok, elektronikus információhordozók.

A közkönyvtárakban a lokális dokumentumok mindegyike megtalálható, ilyen vagy olyan formában a tárgyi emlékek, számos intézményben a kéziratok, és ha rögzítik őket, a szóbeli közlések is. Hagyományosan – és feltehetően még sokáig – a nyomtatott közlemények szerepe a legfontosabb, a kutatók, a diákok, egyáltalán a felhasználók érdeklődése mind a tapasztalatok, mind a statisztikai felmérések szerint döntően ezekre irányul. Meghatározó az egyidejűség, vagyis a kereslet főként az újságokra, az eredeti lapok mikrofilmjeire, naplókra, levelekre, meghívókra, prospektusokra, esemény-, épület- és portréfotókra, a rendezvények hang- és videofelvételeire, a tv-műsorok kazettáira, a statisztikai kiadványokra, cím- és névtárakra, könyvtári és múzeumi minervákra, részben a szépirodalmi és művészeti alkotásokra irányul. Hasonló a funkciójuk az utólag keletkezett forráspublikációknak és hasonló kiadásoknak. Adott esetben, nevezetesen a historiográfiai művek számára kútfők lehetnek a helytörténeti munkák is.

A tudományos, vagyis a helytörténeti kutatásban betöltött szerepnek még két megnyilvánulása emelhető ki. Egyrészt a könyvtár az előzetes tájékozódás megkönnyítésére segédleteket bocsát a kutatók rendelkezésére. E tekintetben a diakronikus információkat közlő, vagyis a jelenségeket történeti változásokban, időbeli egymásutánosságokban vizsgáló feldolgozások és a tájékoztatósi segédletek emelendők ki: összefoglaló művek, monográfiák, tanulmányok, életrajzok, esszék, retrospektív bibliográfiák, kronológiák és egyéb faktográfiai adattárak, levéltári segédletek, múzeumi vezetők, régi felvételekből összeállított fotóalbumok és dokumentumfilmek, folklórtörténeti hanglemezek vagy kazetták, történelmi multimédiák, a helytörténet elméletét és módszertanát tagláló eszme-futtatások, továbbá a helytörténeti irodalom termékeiről szóló értékelő recenziók is. Szintén ide sorolandók a helyi információkat is közlő országos érdekű kiadványok (pl. földrajzi szintézisek, községsoros statisztikai táblázatok, életrajzi lexikonok). Másrészt a

közkönyvtár a helytörténeti kutatások eredményeinek közvetítéséből is számottevő részt vállal, hiszen a publikációs termékek jórészt a helyismereti szolgáltatás révén kerülnek a felhasználókhoz, a közönséghez. Külön is érdemes utalni a tankönyvekre, helyismereti-helytörténeti olvasókönyvekre, az ismeretterjesztő közleményekre és az ezektől nehezen elhatárolható publicisztikai írásokra (újságcikkekre, riportkönyvekre stb.), az író-olvasó találkozókra, a rádió- és tévéműsorokra, a propaganda jellegű ismertetésekre stb., tágabban a könyvtári marketingnek erre a szektorára.

Az utóbbi három, három és fél évtizedben a könyvtárak helyismereti tevékenységében, mint a könyvtári munka valamennyi ágában, gyökeres, némi nagyzólással: forradalmi változást hozott a számítógépek elterjedése és az infokommunikációs technológia már-már a fantasztikum határát súroló fejlődése, legfőképpen az internet létrejötte és a digitalizálás lehetősége. A változás a szolgáltatási ág minden mozzanatában megfigyelhető. Minekutána a folyamat gyors iramban halad előre, csak átmeneti kísérlet tehető valamiféle vázlatos áttekintésre, de itt sem a kimerítő teljesség igényével.

Első helyre kívánczik a helytörténeti források könyvtári gyarapításában végbement fordulat. Egyrészt a komputer, az internet nélkülözhetetlen eszköz a lokális dokumentumok, információk keresésében, és ha a könyvtár ilyenekre bukkan, így lebonyolíthatja a megrendelést (vásárlást, előfizetést), sőt a pénzügyi tranzakció (vagyis a fizetés) is megoldható ily módon. Másrészt a könyvtárak kiterjesztették, kiterjesztik lokális gyűjtőkörüket az elektronikus adathordozókra (a közeli elérésű CD, DVD, blu-ray), még az online elérhető anyagokat (napi- és hetilapok, hírportálok, esetleges e-bookok, blogok stb.) is igyekeznek saját szerverükön rögzíteni, archiválni. Harmadrészt a könyvtárak maguk állíthatnak elő digitális dokumentumokat: szöveg- és képrögzítés, kiadványszerkesztés, mutatózás stb. Újabban növekvő figyelem fordul a korábban más formában keletkezett helytörténeti kútfők digitalizálására is.

A helytörténeti kutatókat jelentős mértékben segíti a lokális dokumentumok, információk feltárásának minőségileg magasabb szintje. A mai szoftverek az adatok hatalmas mennyiségének tárolására alkalmasak. Pontosabb és teljesebb egyedi és különféle integrált katalógusok, közös katalógusok építhetők; a rekordok könnyen átemelhetők; biztosítható a sok szempontú visszakeresés. Külön helytörténeti fejezete van a HUMANUS bibliográfiai adatbázisnak, amely az OSZK honlapján érhető el. Napirendre tűzhető az állóképek és az aprónyomtatványok egyenkénti bibliográfiai leírása (kiragadva ezt a forrásértékű anyagot az immár anakronisztikus, primitív önfeltáró módszer kötöttségeiből). Sokféle faktográfiai adattár szerkeszthető és könnyen bővíthető; ráadásul az adatbázisok az egyes könyvtárakban, egy-egy településen, netán egy-egy megyén belül, sőt akár országosan is összekapcsolhatók. Talán e helyen is célszerű kiemelni a nálunk is hamar népszerűvé vált helyismereti wikiket. Szaporodik a szöveges adatbázisok száma (cikkekről, aprónyomtatványokról, könyv- és hangfelvétel-részletekről stb.) is, amelyek a teljes szövegű keresés esélyét nyújtják.

A számítógépes feltárás nagyon jó segédeszköze a szintén komputeren zajló könyvtárközi kölcsönzésnek, az országos dokumentum- és információ-ellátó rendszernek is. Az OSZK-ban létrehozott ELDORADO minden könyvtárnak rendelkezésére áll. A helytörténeti kutatás számára ez különösen hasznos, mert a lokális anyagok jelentékeny hányada csak egy-egy település vagy egy-egy megye könyvtárában (könyvtáráiban), netán egy-egy iskolai vagy szakkönyvtárban lelhető fel. Közismert, hogy a részdokumentumok,

esetleg a másolható teljes dokumentumok elektronikus másolatban elküldhetők a kérő könyvtárnak, vagyis a használónak.

A helytörténeti kutatók tájékoztatásában szintén fokozódó szerepet játszik az infokommunikációs technika. Ez egyaránt igaz a passzív (ún. visszakereső) és az aktív (ún. szétsugárzó) tájékoztatásra, valamint az e területen még csak vontatottan kibontakozó tartalomszolgáltatásra. Alkalmom nyílik az adat- és szövegelemzésre, a hipertext akár a forráskritika eszköze is lehet. Jóval nagyobb lendületet vett a számítógép és az internet könyvtári alkalmazása a marketing-munkában, vagyis a helytörténeti információk, kiadványok terjesztésében és népszerűsítésében. Csak néhány példa a gazdagodó tárházból: könyvtári honlap, hirdetések és közlemények más online felületeken, közösségi portálok, könyvtári és olvasói blogok, üzenőfalak, a Könyvtár 2.0 formációi stb. Érdemes megemlíteni, hogy az iskolákkal, múzeumokkal, levéltárakkal, egyházakkal, valamint a többi intézménnyel és a civil szervezetekkel folytatott helytörténeti együttműködés során is korábban nem látott kiaknázatlan lehetőségek tárulnak fel.

Rendkívül sokat ígér a helytörténeti kutatás szempontjából a közgyűjtemények digitalizálási programja. A könyvtárakban leginkább a korábban analóg eljárással előállított nyomtatványokról (szövegekről és képekről, más megközelítésben könyvekről, folyóiratokról, hírlapokról, illetve ezek közleményeiről, aprónyomtatványokról, térképekről, kottákról, félig-publikált anyagokról) születnek elektronikus kópiák, de a kéziratok, a fényképek, a grafikák, a különféle hangzó anyagok, a pergőfilmek, a videokazetták, valamint a mikrofilmek, a fotó- és fénymásolatok stb. ugyanígy megjeleníthetők elektronikus formában. Vagyis a digitalizálással egy újfajta másolat, másféle szurrogátum (pótlás) keletkezik, amely jórészt megtartja az eredeti információs, kommunikációs tartalmát. Ez a helytörténeti kutatás, kutatók nézőpontjából rendszerint azt jelenti, hogy nem szükséges az eredeti kútfő kézbevétele. A digitális változathoz új funkciók rendelkeznek; a dokumentum dinamikusá tehető, vagyis formátuma és a tartalma módosítható (pl. kiegészíthető jegyzetekkel). A digitalizált helytörténeti forrásokból adatbázis (adatbázisok) építhetők, ezt (ezeket) nevezhetik digitális vagy elektronikus könyvtárnak is. Ezekbe beemelhetők más könyvtárak anyagai, továbbá a levéltári, múzeumi és más médiatári anyagok. Mindez összehasonlíthatatlanul megkönnyíti a helytörténészek munkáját (akár otthon is dolgozhatnak); igaz, ugyanakkor az eredeti művek, források hangulatát elvesztjük, vagyis a „valamit valamiért” szindróma érvényesül.

Számottevő előny, hogy olyan dokumentumok keletkeznek, amelyek az internet révén bárhol elérhetők, illetve egyszerre, ugyanabban az időpontban többen is használhatják (egyidejű többszöri hozzáférés). Tehát a használó (a kutató, az érdeklődő stb.) szempontjából nézve megszűnik a földrajzi, a lelőhelyhez kötöttség és a fizikai hozzáférés korlátja. Nem hallgatható el, hogy van egy nagy kérdőjel, amire még nem tudunk megnyugtató választ adni, és ez a digitális változatok élettartama. Egyelőre ismeretlen, meddig maradnak meg. Az viszont már jelenleg is bizonyosan tudható, hogy a fájlformátumok időnkénti megújítására előbb-utóbb okvetlenül szükség lesz a műszaki-informatikai fejlődés következtében bekövetkező technikai avulás miatt.

Noha a digitalizálás folyamata a technikailag-kulturálisan fejlett országokban gyors ritmusban halad előre, nálunk általában is, lokálisan is számos zökkenővel, komoly pénzügyi nehézségekkel küszködve folyik. Mindazonáltal voltak és vannak figyelemre méltó eredmények. Voltak-vannak kormányzati kezdeményezések: Neumann-ház, NAVA, MaNDA;

pár napja lépett hatályba a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia, 2017-2025. Voltak-lesznek központi pályázatok, néhol az önkormányzati szervek is támogatják a helyi szándékokat, a könyvtárak (és más közgyűtemények) a saját költségvetésből is igyekeznek némi fedezetet kiszakítani. Nyilvánosak az OSZK digitális gyűjteményei (MEK, EPA, DKA, MDKK) és a MATARKA szolgáltatása. S vannak magánvállalkozások, közülük alighanem a legismertebb az Arcanum Adatbázis Kft., termékei közül pedig feltétlenül kiemelendő a feltűnően sok helytörténeti forrást, feldolgozást és segédletet tartalmazó, ennél fogva a kutatásban hézagpótló Hungaricana adatbázis. A frissebb keletű helytörténeti dokumentumok digitalizálásánál is messzemenően figyelembe kell venni a szerzői jogvédelemmel kapcsolatos szigorú jogi szabályozást. A kutatók számára nagy könnyebbséget jelent az open access, a nyílt vagy szabad hozzáférés; e téren főként a tudományos szakkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak lehetnek a támaszaink; az utóbbiakba kerülő szakdolgozatok, diplomamunkák és PhD-értekezések között jó néhány helytörténeti munka található, és ezek léte és holléte az online katalógusokból felderíthető, szövegük pedig letölthető.

A digitalizálás és termékeinek világhálóra vitele révén rengeteg helyi információ elérhetővé válik, elvileg a világ bármely pontján, és ez a tény számottevő mértékben előmozdítja a lokális adatok, tartalmak széles körű megismertetését, más szavakkal kifejezve: szorosan egybekapcsolja a lokalizáció és a globalizáció áramlatát. Vagyis a számítógép és az internet soha nem látott, remélt mértékben kiszélesíti a helyismereti-helytörténeti információk hatókörét, és így a helytörténetírás, az egyes könyvtárak helyismereti tevékenysége végképp kiléphet, kitörhet a lokalitás burkából, a partikuláris (egyesek szerint: a provinciális) elszigeteltség állapotából, kötöttségeiből, és az országos, sőt az egyetemes információáramlás szerves részévé válhat. S ez alighanem elősegíti, előidézi e történettudományi irány rangjának további emelését, és ennek tudata biztatást, erőt adhat nekünk, helyismereti könyvtárosoknak is a további munkánkhoz.

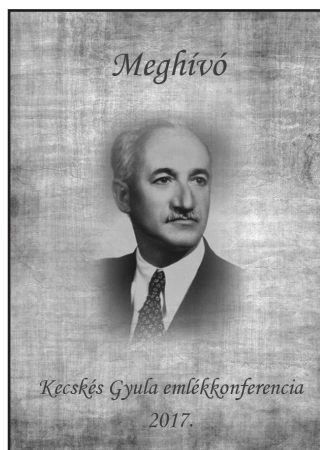
Jegyzet

1. Előadás 2017. július 12-én, a Püspökladányi Kecskés Gyula Városi Könyvtárban, a névadó tiszteletére rendezett konferencián.



A Püspökladányi Városi Könyvtár 2017. június 29-től Kecskés Gyula (1901–1987) református tanító, helytörténész nevét viseli

*Forrás:
<http://puspokladanyanno.hu/2017/07/kecskes-gyula/>*



Szabolcsiné Orosz Hajnalka

Az igazi hívószó

30 éves az IDŐVONAT Olvasótábor

Több mint 35 éves könyvtárosi múlttal a hátam mögött, nap mint nap találkozom a könyvtár, illetve a könyvtárosi hivatás gondjaival és örömeivel, s igazi testi-lelki „töltődés” jelentő sikereivel is. Munkámban, az évek során megélt sok-sok pozitív közösségi élmény között, van egy számomra is meghatározó: az 1988-2016 között működő IDŐVONAT Olvasótáborok tematikáinak kidolgozása, a táborok szervezése és eredményes lebonyolítása. A 2017-ben harmincadik évfordulóját ünneplő programsorozat rengeteg élményt, szakmai sikert és örömet jelentett, s életem több mint felében folyamatosan és aktívan jelen volt.

Jelen cikk apropója éppen ez a 30. évforduló, illetve az ennek kapcsán szervezett „IDŐVONAT” Nemzetközi Jubileumi Hétvége program, amelyet a pécsi Csorba Győző Könyvtár IDŐVONAT Olvasótábor Alapítványa rendezett meg a Baranya Megyei Gyermek és Ifjúsági Közalapítvány sikondai táborában, 2017. július 1-2-án.

A találkozót megelőzte egy 30 napos közösségi oldalon zajló játék is, az Idővonat Olvasótábor Alapítvány facebook oldalán¹, amelynek során mindennap egy-egy régi tábori emlék, mozzanat, játék, fotó vagy éppen videó megosztásával hívták fel a szervezők a régi táborozók figyelmét a jubileumi eseményre. Itt derült ki, hogy sajnos a régi táborozók közül már sokan külföldön élnek, ott dolgoznak, vagy már családot is alapítottak új hazájukban.

A sikondai hétvégre azokat a volt „idővonatosokat” vártuk elsősorban, akik egykor – gyermekként, kiscsoportvezetőként – velünk táboroztak. A rendezvényre 21 fő régi táboros (van, aki már gyermekkel jött el) érkezett meg, de – a modern technikának köszönhetően – nagyon sokan élőben (külföldön, Budapesten stb.) kísérték végig az eseményeket. A határon túlról, Horvátországból és Szlovákiából jöttek el a régi „idővonatosok”.



A Nemzetközi „IDŐVONAT Jubileumi Hétfége résztvevői

A találkozó első napja délelőttjének fontos eseménye volt az ún. rendhagyó tábornyitó, amelyen mindenki elmesélte, hogy jelenlegi életében (a jelenlévők többsége már a 30 év fölötti fiatal felnőtt életét éli) hol tart, s mi történt vele a közös táborozások óta. Nagyon jó volt hallani mindenki személyes történetét, számomra külön élmény volt, hogy az „idővonatosként” megismert gyermekek milyen felnőtté váltak, s hogyan élik a mai korban életüket. A megható sztorikat is felidéző eseményen szinte mindannyian szeretettel emlékeztek a régi, táboros időkre, a sikondai helyszínre, a csoportfeladatokra, a közösségre, az élményekre...

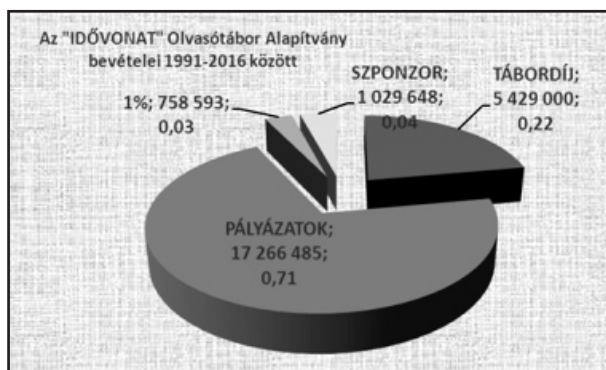
A kötetlen beszélgetést egy visszatekintő prezentáció és infografika is zárta, amelyet Laufer Péter², Szabolcsi Marcell³ és jómagam állítottunk össze a táborozások dokumentumai alapján. Ebből az előadásból idézek részleteket a következőkben...

Adatok és érdekességek az „IDŐVONAT” táborokról

Az „IDŐVONAT” Olvasótábor „anyaintézménye” a Baranya Megyei Könyvtár⁴ már a 70-es évek elején csatlakozott – a főként írók, költők által elindított – olvasótábori mozgalomhoz. Én először 1984-ben vettem részt – az akkori Baranya Megyei Könyvtár Hálózati Osztálya iskolai könyvtárakért felelős munkatársaként – a siklós-harkányi: „Nézz, Láss, Kérdezz... olvasótáborban, mely programjának összeállításában is közreműködtem. 1988-ban vezettem először önállóan olvasótáborot; a könyvtár akkori vezetője, Dr. Román Lászlóné igazgató megtisztelő felkérésére. 1988-2016 között minden évben szerveztem olvasótáborokat IDŐVONAT Olvasótábor néven. Az olvasótábor gazdálkodásával kapcsolatos feladatokat – 1988-1990 között – a Baranya Megyei Könyvtár Gazdasági Osztálya látta el. A könyvtár 1991. február 28-ával – az 1990. évi nyertes pályázatokból megmaradt 76 000 forinttal – hozta létre az IDŐVONAT Olvasótábor Alapítványt, melyet 1998. december 16-tól közhasznú alapítványként jegyez a Baranya Megyei Bíróság.⁵

Míg az első táborok éves költségeit 5-10 támogatáskérő levéllel szinte biztosan elő lehetett teremteni, addig az 1990 évek elejétől, az esetleges pályázati források miatt, a tábor megvalósítása előre nehezen tervezhetővé vált, s állandó pénzügyi bizonytalanságot

teremtett a szervezőmunkában. Az évek során benyújtott több mint 450 pályázat mintegy 40 százaléka nyert különféle mértékű támogatást. A tábor megrendezésének költsége a legmagasabb 2005-ben volt: 2 148 696 Ft-os összeggel, s ebben a táborban volt a legtöbb résztvevő is, 83 fő. Érdekes adat, hogy az olvasótáborok megvalósításának mindössze 22 %-át fedezték a befizetett tábordíjak. Ennek az volt az oka, hogy a táborba jelentkezőknél feltétel volt az ún. kulturális, települési vagy szociális hátrány, melynek megfelelően csak a költségek töredékét fizették tábordíjként a résztvevők. Fontos megjegyzés, hogy a határon túli vendégek (tanulók, kísérők) táboroztatási költségeit (szállás és étkezés) minden esetben átvállalta az alapítvány. Az alapítvány munkatársainak, a tábor szervezőinek önkéntes és áldozatos munkáját dicséri egyrészt a nyertes pályázatokból és szponzoroktól befolyt közel 18,3 millió elnyert támogatás, másrészt a folyamatosan, évről-évre sikerrel megvalósuló táborozások. Az alapítvány bevételeit összegző grafikon jól prezentálja a táborozások költségeinek megoszlását.

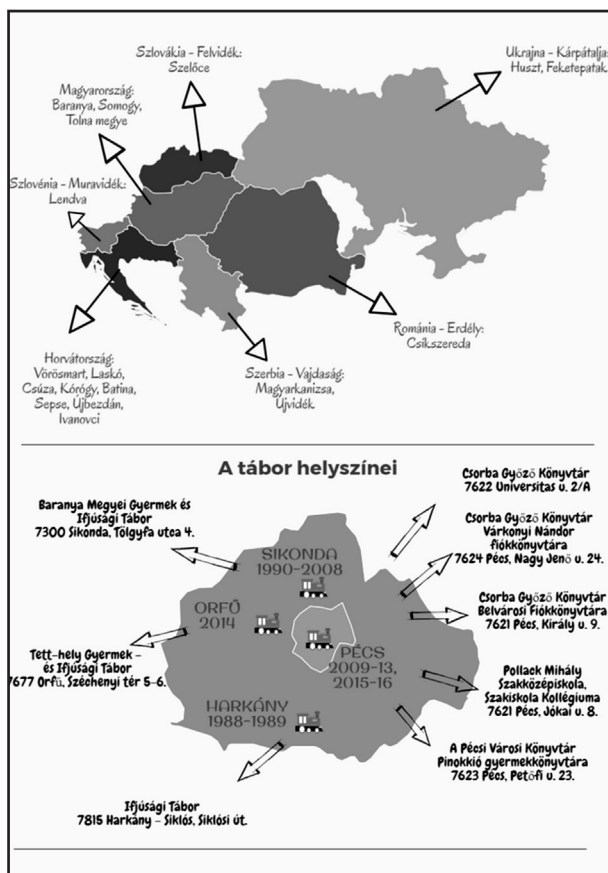


A táborok tematikai alapvetően művelődéstörténeti ismeretekre és drámapedagógiára épültek. Az olvasótáborok időtartamukat és jellegüket tekintve két nagy csoportra oszthatók:

1. „IDŐVONAT” négyéves, történelmi korszakokra épülő, bentlakásos táborok (1988-2007);
2. „IDŐVONAT” egyéves kulturális, történelmi tematikára épülő, bentlakásos és napközi jellegű táborok (2008-2016).

Ahogy a következő infografikán látható, a képzeletbeli „IDŐVONAT” utasai egyrészt hátrányos helyzetű Baranya megyei, másrészt határon túliak – első négy évben csak horvátországi –, a második turnustól erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai, szlovéniai és vajdasági magyar általános iskoláskorú diákok voltak. Az évtizedek alatt összesen 1945 főt táboroztattunk, ennek 82,3 %-a volt az általános iskoláskorú résztvevő és 17,7 %-a kiscsoportvezető, pedagógus, könyvtáros, kísérőtanár.

Az „idővonatozás” mindenképpen eltért az iskolai tanórától, hiszen a gyerekek a táborozások alatt a táborkönyvtár segítségével, a feladatok játékos, ötletes megoldásával a nagy történelmi korok komplex művelődéstörténetével ismerkedtek meg. A közös játszva tanulás a legnagyobb élményt a határon túli magyar tanulóknak jelentette, mert a magyar és egyetemes történelem egészen új szempontú megközelítése mellett, a saját anyanyelvükön ismerhették meg a történelmi összefüggéseket.



A 1. ponthoz tartozó IDŐVONAT táborok: négyéves turnusokból álló, művelődés-történeti sorozatot jelentettek, melyekben a gyerekek minden évben egy-egy nagy történelmi korszakba utazhattak vissza.

- ⇒ Első év: Őskor, Ókor;
- ⇒ második év: Középkor;
- ⇒ harmadik év: Újkor;
- ⇒ negyedik év: Legújabbkor, Modernkor.

A táborozások előkészítése mindig a következő szempontok szerint történt:

1. Tíz, a korszakhoz és a gyermekek életkori sajátosságaihoz illő szak- és szépirodalmi mű elolvasása.
2. A korszakhoz kapcsolódó pályázat hirdetése. A legjobb pályázók 50 %-os kedvezményű táborozást nyerhettek. A pályázatot – a helyi médiában – mindig az első negyedév végéig írtuk ki.
3. A táborba jelentkezőktől bemutatkozó levelet is kértünk. (Az osztályfőnök, illetve a gondviselő ajánlásával.)



Az „IDŐVONAT” Olvasónapközi résztvevői a Bóbíta Bábszínházban

Tábori tematikáinkhoz – mindig az adott korszakon belül – kérdéscsoportokat és mini bibliográfiákat állítottunk össze. Ezeket sokszorosítottuk, s minden táborozó megkapta. Azzal is próbáltuk érdekessé tenni művelődéstörténeti alapokon nyugvó programsorozatunkat, hogy a gyerekek a téma (korszak) feldolgozását, illetve a foglalkozásvezetőt a csoportfoglalkozást megelőző napon húzták ki. Délelőttönként általában 5 csoporttal dolgoztunk (éves átlagban 45-50 tanulót táboroztattunk), a tanulók így – habár mindig más-más jellegű feladatot oldottak meg – a saját munkájuk, valamint a többiek bemutatói alapján mégis átfogó képet kaptak az egyes témákról.

A feladatok megoldását a gyerekek önálló munkájára építettük: a könyvek, a tábor-könyvtár alkotó használatára készítettük őket. A feldolgozást a tanulók színesíthették tárgyakkal, jelmezekkel, irodalmi részletek eljátszásával. A napi szellemi munka feloldásaként, délutánonként a kézügyességet és az ötletességet próbára tevő tevékenységeket / pl. barlangrajz-készítés, ex libris alkotás, gyertyaöntés, árnyképfestés, zenei, történelmi és színházi vetélkedők stb. / és sporttevékenységeket /többfordulós „IDŐVONAT” olimpia/ is terveztünk. Késő délutánonként és esténként pedig mindig az adott korhoz kapcsolódó előadás-sorozatokat /fegyvertörténeti, divattörténeti, zenetörténeti, csillagászati / rendeztünk, de mindig volt zenés-táncos összejövétel és jelmezes party is.

Összesen öt korszakos IDŐVONAT (5x4 év=20 év) programsorozat valósult meg 2007-ig. E táborok legfontosabb célkitűzése a kezdetektől az volt, hogy formálja a gyerekek történelemszemléletét. A résztvevő tanulók a négy táborozás során olyan társadalmi-gazdasági, természettudományos és művelődéstörténeti összefüggésekkel ismerkedhettek meg, amelyek felfedezésére a feszített ütemű általános iskolai tanulmányaik során nem volt lehetőségük. A kultúrtörténeti elemeket tartalmazó projekt elsősorban azok számára nyújthatott maradandó élményeket, akik a legtöbb (három, négy) alkalommal vettek részt a táborokban. Az olvasótáborokban való minél többszöri részvétel emellett fontos közösségformáló erővel bírt, mert a 10 napos „közös élet”, az állandó együttlét és a közösségi élmények cselekvő megélése meghatározó eleme volt e fiatalok életszemlélete, másokhoz való viszony alakításának is.



Jelmezes csoportkép Sikondán

A 2. ponthoz tartozó, s 2008-2016 közötti IDŐVONAT táborokban is megmaradt az „idővonatosság” szellemisége, illetve a megszokott metódus (pl. kiscsoportos foglalkozás, helyzet- és szituációs gyakorlatok stb.). Ezen táborok közül is azok az olvasótáborok voltak eredményesebbek, amelyeknél a nap teljes 24 óráját együtt töltötték a résztvevő tanulók és a kiscsoportvezetők. Az ebben az időszakban megvalósuló programok egyéves tematikára épültek, s maximum 7 naposak voltak. A táborozások továbbra is egyetemes és magyar kultúrtörténet vagy országos kiemelt témakörök, események köré szerveződtek.

Témakörök:

- 2008 Reneszánsz lángelmék nyomában
- 2009 Nézz, Láss, Olvass!!!
- 2010 Pécs2010 – EKF = Emléktábor a Kétezer éves Fővárosban
- 2011 „Képzlet és valóság” - az alkímistáktól a vámpírokiig Pécsen és Baranyában...
- 2012 Olimpiák régen és ma
- 2013 Az Európai Unió és a Polgárok Európai Éve
- 2014 Mesekereső az „IDŐVONATON”
- 2015 Kalandozás az Őskor és az Ókor világában
- 2016 „Rejtett kincsek nyomában”

Ha folyamatosan táboroztunk volna: összesen több mint 8 hónapig, 249 napig, 5976 óráig, 358 560 percig tartott volna az IDŐVONAT Olvasótábor. Ebben a számításban azonban nincsenek benne a pályázatok írásával, az előkészületekkel, a tervezéssel, a tábori eszközök beszerzésével, majd a táborozás utáni rendrakással, elszámolásokkal, köszönő levelek írásával stb. töltött idők.

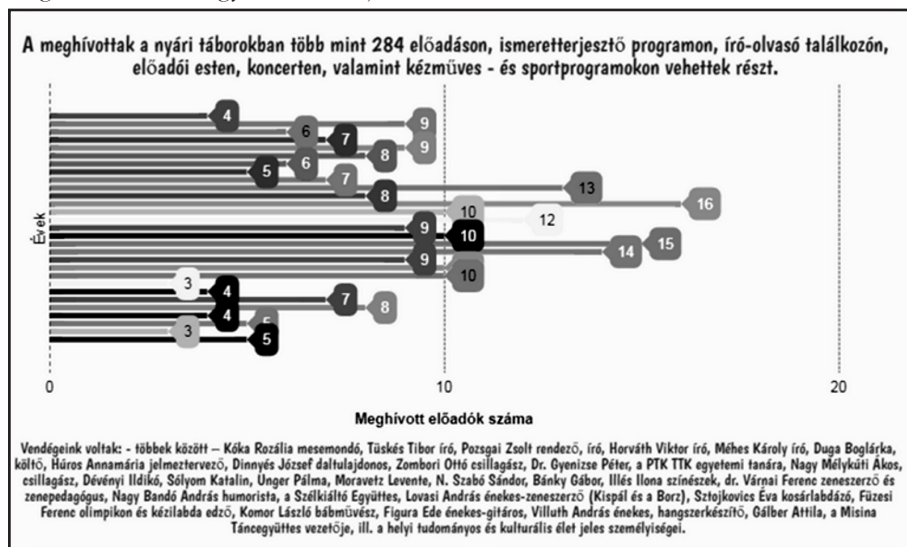
Valamennyi IDŐVONAT Olvasótábor alapvető célja volt a komplex művelődéstörténeti ismeretek nyújtása, a gyerekek történelemszemléletének formálása, valamint az iskolában megtanultak kiegészítése. Mindez természetesen nagyon játékosan, életszerűen, a gyerekek életkorának megfelelően történik. Ez jelentette egyben a legfontosabb nevelési célt is, amelynek formái a következők voltak:

1. kiscsoportos foglalkozások (8-10 fő);
2. manuális tevékenységek (rajzolás, festés, sporttevékenységek);
3. játékoság, a résztvevők ötleteinek, kreatív gondolkodásának felhasználása (a felnőtt segítők csak irányítják a munkát, illetve szaktanácsot adhatnak a konkrét helyzetekben);
4. a munka rendszeres ellenőrzése, tapasztalatok cseréje;
5. a tanulságok-következtetések megfogalmazása, (a 4-5) pontban megfogalmazottakat segítik: „Fogalommagyarázat” és a „Sommázás”, ami a napi felkészülések, bemutatók összegzését jelenti.

Egy tipikus tábori napon – úgy, hogy észre sem vették – több mint 3 órát töltöttek el azzal a résztvevők, hogy fejlesszék ismereteiket, tudásukat, hogy használjanak olyan könyveket, amelyeket egyébként kézbe sem vennének, hogy kommunikációjuk, emberi viszonyaik, tapasztalataik gazdagodjanak...

Mindkét időszak táborozásainak kiemelkedő eseménye volt a napi kiscsoportos foglalkozás. E foglalkozások azonban nemcsak az adott témához kapcsolódóan zajlottak, hanem a nap legfontosabb eseményeként élték meg a résztvevők; mindig más-más kiscsoportvezető irányítása alatt. A napi csoportbemutatókról (itt mutatták be, játszották el a gyerekek az adott témához kapcsolódó jelenetüket, amelyhez saját maguk készítettek jelmezeket) videófelvétel is készült, amelyet esténként visszaneztünk a gyerekekkel együtt. A táborokban természetesen verseny is zajlott, amelynek „igazságos” állását a delegált csoportképviselők szavazataikkal is befolyásolhatták.

Az 1988-2016 közötti időszakban, kb. 758 ilyen „kiselőadás” készítek el a gyermekek és a kiscsoportvezetők együtt. A táborozások során az „idővonatos” résztvevők 284 kiegészítő programon is részt vehettek. Voltak író-olvasó találkozók, művelődéstörténeti és ismeretterjesztő előadások, kreatív foglalkozások, csillagászati előadások, sportprogramok, filmvetítések, népi és társastáncok, akadályversenyek stb. A következő táblázat a meghívott előadók egy részét sorolja fel:



Ha visszatekintek az elmúlt 30 évre, IDŐVONAT táboraink mindenkori legfontosabb eleme az időszakos folyamatos együttlétben megélt közösségi élmény és a játék/drámajáték volt. Ezt fogalmazta meg – mintegy az IDŐVONAT táborok hitvallásaként – a színművész, Latinovits Zoltán is:

„A játék ősi emberi tulajdonság. A gyermek játszik. Elhiszi, hogy katona vagy pilóta, hadvezér vagy fogoly, szegény vagy gazdag... A játékban van valami legyőzhetetlen. Állandóan újrakezdődő és folytatódó. A játék időn kívüli. Nemzetközi. Osztályon kívüli... A játék közös... Az együtt játszó közösséget alkotnak... A madarak röptében, a halak fickándozásában, a lepkék kergetőzésében... a szelek forgásában, a patakok rohanásában, a felhő futásában, a fák táncában, bogarak zümmögésében... a színekben, ízekben, illatokban... nem az örök játékot, játékelemeket éri az ember?”⁶

Miért gondolom, hogy az IDŐVONAT Olvasótábor igazi hívószó? Nemcsak azért, mert ezt írta az IDŐVONAT Nemzetközi Jubileumi Héttvégén egy régi, kedves táborozó jóbarát a nekem készített „Időkapszulába”, hanem azért is, mert olyan belénk égett jelentést, élményt, érzést és hangulatot közvetít, amelyet csak egy ilyen típusú közösség tagjaként lehet igazán megérteni.

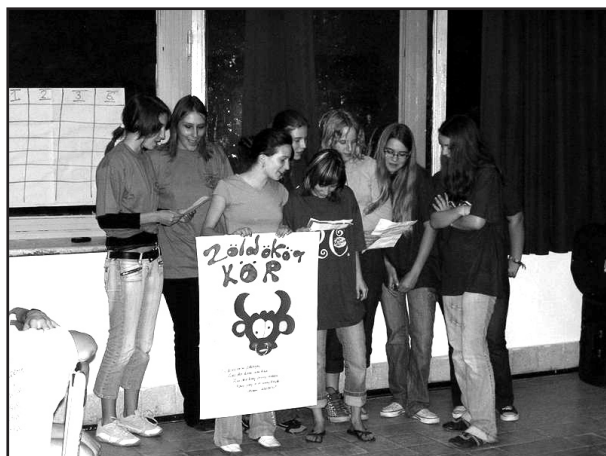
Jegyzetek

1. <https://www.facebook.com/groups/105432919547739/>
2. Az IDŐVONAT Olvasótábor Alapítvány képviselője, magyar-angol szakos középiskolai tanár, drámapedagógus.
3. Magyar-történelem szakos középiskolai tanár, drámapedagógus.
4. 1996-ban a Baranya Megyei Könyvtár felvette Csorba Győző Kossuth-díjas költő nevét. Majd 2010. január elsejével a Pécsi Városi Könyvtár és a Csorba Győző Megyei Könyvtár integrált intézményként beköltözött a Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontba. Ma a megyei és városi feladatokat is ellátó könyvtár neve Csorba Győző Könyvtár.
5. Az IDŐVONAT Olvasótábor munkáját folyamatosan figyelemmel kísérte a Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és a kulturális tárca. 1991-ben a Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma által meghirdetett országos pályázaton első, 1992-ben a Hét Törzs Alapítvány pályázatán pedig második díjat nyert.
6. Latinovits Zoltán: Ködszurkáló. Budapest: Háttér Kiadó, 1994. 105-107. o.

Csoportfoglalkozás

az IDŐVONAT ➡

Olvasótáborban, Sikondán



Hevérné Kanyó Andrea

Utak az olvasóvá neveléshez Mit tehet egy gyakorló pedagógus?

Olyan családban nőttem fel, ahol nem volt mindennapos a könyv látványa, az olvasás. Ennek ellenére óvodásként izgatottan vártam az iskolát, hogy majd ott megtanulok mindent a betűkről. Nagyon nehezen ment az összeolvasás, a szóképes módszer sok nehéz pillanatot okozott szüleimnek és nekem is. Nem tanultam meg jól olvasni, nem ment a hangos olvasás, gyenge volt a szövegértésem is. Félttem azoktól a tantárgyaktól, amelyeknél sokat kellett olvasni, és ezért ezek nem is mentek igazán jól. Nem jutottam el az örömszerző olvasásig... Alsósként nem szerettem olvasni!

Jött a felső tagozat és a kamaszlányt megcsapta a romantika szele. Édesanyámtól szerelmes kis füzeteket, könyveket kaptam a nyári szünetben és faltam őket. Azon a nyáron, amikor megváltozott a betűkhöz való viszonyom, 20-30 ilyen könyvecskét olvastam el. Ezek által olyan erős olvasástechnikai fejlődésen mentem át, hogy a szeptemberi iskolakezdést már nagyon vártam, és a János vitéz felolvasása sem okozott problémát. A vastagabb romantikus könyvek következtek, s ahogy haladtunk a történelem tantárggyal, egyre falni kezdtem a háborús könyveket is. A testvérem nagyon érdeklődött a II. világháború iránt, és roskadozott a könyvespolca az ilyen témájú könyvektől. Ez a téma a mai napig lázba hoz.

Mire a gimnáziumba kerültem, már „mindenevő” voltam az olvasásban. Ahogy sikerült eldöntennem, hogy tanító szeretnék lenni, és sikerült is felvételt nyernem a főiskolára, már a gyermekkönyvek is újra élém kerültek. A gyermekirodalom tantárgy volt a kedvencem, melynek kapcsán újraolvastam a nagy klasszikusokat és néhány kortársat is. Sok összefüggést akkor értettem meg A kishercegből vagy a Micimackóból. Ott, akkor, hallgatóként gyakran elgondolkodtam azon, hogy miért ezek a könyvek a kötelező olvasmányok, és ha én felnőttként értettem meg a híres gondolatokat, akkor a mai 8-9 éves gyerekek hogyan értelmezik majd ezeket.

Pályakezdő pedagógusként is kerestem az utamat e témában. Fiatal tanítóként szembeültem azzal, hogy a gyerekek mennyire nehezen olvassák és értelmezik a klasszikusok egy részét. Délután a napköziben próbáltam segíteni tanítványaimnak a szövegek

feldolgozásában, és próbáltam sugallni a tapasztaltabb délelőtti tanítónak, hogy nem okoz örömet tanítványainknak a szövegválasztása. Ledönthetetlen falakba ütköztem, de megfogadtam, hogy ha én választhatok olvasmányt, mást keresek majd.

Szerencsésnek mondhatom magam, mert az első önálló osztályom tanítása Budapesthez kapcsolódik. Az a helyszín, az a három év, amit a fővárosban töltöttem, az indította el igazán az olvasóvá nevelő munkámat. Olyan emberekkel ismerkedtem meg, dolgoztam együtt, kötöttem velük barátságot, akik a mai napig is erős támogató közeget jelentenek számomra ebben a szép és izgalmas munkában.

Magyart tanító barátnőmmel együtt próbáltuk először versenybe rendezni a mindennapi gyakorlatunkat. Könyvkiadó tulajdonos ismerőseim támogattak jutalomkönyvekkel. Író barátnőm és kedves íróársai eljöttek iskolámba és megmutatták, hogy van író, aki még él és nem is biztos, hogy öreg.¹ Kaposvárra már úgy kerültem tanítani, hogy tudtam, mit szeretnék átadni tanítványaimnak, csak a formai keretek hiányoztak. Hogyan juttassam el hozzájuk a könyvek szeretetét? Milyen formában tudjuk a kortárs gyerek-könyveket feldolgozni? Hogy fér ez bele a délutánba, majd a délelőtti munkámba? Lesznek-e segítők? Befogadóak lesznek-e a gyerekek, a szülők? Tele voltam kétségekkel!

Olvasási versenyek

Napközis nevelőként felolvastam mai írótól meséket, regényrészleteket a gyerekeknek, és folyamatosan próbáltam a könyvtárban is ilyen típusú könyvek felé terelni őket. Osztályon belüli olvasási versenyt hirdettem, kerestük a legtöbbet olvasó diákot, szó-kincs-bővítő versenyt és felolvasó versenyt szerveztem. Feladatokat készítettem nekik a Rosszcsont Petiből, a Geronimo/Tea Stiltonból. Illusztrálták Janikovszky Éva, Lázár Ervin műveit. Eljátszottunk Nógrádi Gábor Pete Pitéjéből jeleneteket, s megvitattuk, hogy vajon Bradley miért az osztály réme. Folyamatosan azon munkálkodtam, hogy minél több gyereknek megmutassam, milyen jó az olvasás, mennyire sok izgalmas és értékes könyv van, melyeket mai alkotók írtak.

2005-ben, kilenc év tanítás után elindítottam barátnőim segítségével az „Olvassunk együtt!” levelezős versenyt. Az olvasási vetélkedő papíralapú, levelezős versenyként indult. Először még csak Kaposvár néhány iskolája jelentkezett a „játékra”. Az évek során valamennyi kaposvári iskola képviseltette magát, volt, amelyik minden évben. Folyamatosan bővült a részt vevő csapatok száma, egyre gyakrabban a megyehatáron túlról is jelentkeztek diákok. Az egész éven át tartó program során három kortárs gyermekirodalmi alkotást kellett elolvasni és a kiküldött feladatlapok segítségével feldolgozni. Azok a csapatok, akik a legtöbb pontot gyűjtötték össze a tanév során, egy tanév végi döntőben mérhették össze tudásukat. A végső összecsapásra mindig egy híres ember került meghívásra, legtöbbször a könyvek írója, fordítója.

2011 januárjában átalakult a verseny, az addigi levelezős formát felváltotta az online vetélkedő *Ohass.ell* címen. A Kaposvári Egyetem Egyetemi Könyvtár az országban egyedülálló módon, kifejezetten e verseny színhelyévé alakította át a Moodle e-learning rendszert. Az alapvetően felsőoktatási környezetbe szánt tanulási környezet leegyszerűsített változata minden ízében a célcsoport életkori sajátosságaihoz lett igazítva. A rendszer használatának legfontosabb haszna a vetélkedő adminisztrálásának jelentős egyszerűsítése, a gyerekek számára már könnyen kezelhető informatikai eszközök új célra történő hatékony használata, és a „lopva” tanítás/felkészítés a jövőre. A rendszert használó gyerekek már most jó alapokat szereznek az új tanulási formák elsajátításához.

A papíralapú versenyből a jól működő részeket megtartottuk, és az új lehetőségeket, melyeket az online verzió nyújt, próbáltuk beépíteni. Például a versenyt lezáró döntő mind a tizenegy évben nagy sikert aratott, így azt eredeti formában meghagytuk. A döntő résztvevői általános iskolás 4-5. osztályos tanulók. Miért éppen ez a korosztály? Mert ők a fordulóponton vannak. Már kinövik az alsó tagozatot, de még nem felsősök. Most lépnek be a kiskamaszkorba, így ez az az idő, amikor még megfoghatók. Amikor még rávehetők arra, hogy merüljenek el az olvasás élményében, hogy merjék elengedni a fantáziájukat. Ők még nem tartják cikinak az olvasást, és számukra még követendő példa lehet az olvasó ember. Ezt a korosztályt még biztosan olvasóvá lehet nevelni! A versengés feladatai illeszkednek életkori sajátosságaikhoz, elvégzésük örömet jelent számukra. Olyan feladatokkal dolgozunk, amelyek ismerősek lehetnek az iskolából, de van, aki először itt találkozik velük (titkosírás, betűdominó, puzzle, keresztrejtvény, történet folytatása, gyorstüzelő, apróhirdetés készítése stb.). /Lásd a mellékletet/

A jól kiválasztott könyveknek, a megfelelő feladatoknak, az anyagi támogatásnak és a segítő médiának köszönhetően már évente 80-100 csapat jelentkezik a versenyre. Főleg Magyarországról, de egyre többen hallanak a határon túlon is róla és jelentkeznek. Volt már csapatunk Erdélyből, a Vajdaságból, a Felvidékről is. Ha megnézem a verseny eddigi adatait, akkor megfigyelhető, hogy több ezer ember, diák és felnőtt játszott már velem. Vendégünk volt több híres író (pl. Nógrádi Gábor, Bosnyák Viktória, Nyulász Péter), fordító (Tóth Tamás Boldizsár), könyvkiadó (Szávai Ilona), színész (Sarkadi Kiss János, Nyári Szilvia). Állandó támogatónk a Magyar Olvasástársaság, amely folyamatosan biztosítja az informatikai hátteret és a döntő lebonyolításában segítenek a Kaposvári Egyetem Egyetemi Könyvtárának dolgozói. Köszönet jár érte!

A versenynek van saját oldala, a <http://olvassel.ke.hu>, ahol a *hírek* részben a média megjelenés olvasható. A *galériában* a döntő fotói, a gyerekek munkái nézhető meg. A *vélemények* rovatban írók, tanítók, tanárok, könyvtárosok méltatják a versenyt. A *könyvajánló* rész pedig a feldolgozásra szánt könyveket mutatja be.

Összegzés

Az Utak címet választottam cikkem vezérfonalának. Volt az az út, amíg eljutottam ahhoz az állapothoz, hogy megszerettem a könyveket, az olvasást. A következő egy szélesebb út, ahol azon dolgoztam, hogy hogyan tudom a saját pályámon, a közvetlenül velem olvasó tanítványokhoz eljuttatni az olvasás élményét. Most, tizenegy lejátszott, elolvasott év után az *Olvass.el!* az én utam, ezt a főútvonalat választottam. Olvasni, olvasóvá nevelni ez az én feladatom. A jövőben szeretném eljuttatni a versenyt Magyarország kevésbé frekvenciált részeire is, hiszen ott is sok kisdíák szeret olvasni. Egyre több határon túli kisgyerekekkel szeretnék együtt olvasni. Megismertetni azokkal a pedagógusokkal, könyvtárosokkal a magyar kortárs gyermekirodalmat, akik olyan területeken dolgoznak, ahol kisebbségben élnek magyar emberek. Nemes a cél, nagy a felelősség. Igyekszünk megfelelni a feladatnak!

Végezetül mindenkit szeretettel várunk a 2017/2018-as tanévben is az *Olvass.el!* versenyre (a felhívás a lapszám borítóján látható)! Hiszen a verseny állandó mottója mindenkit elgondolkodtat:

„Aki nem olvas, annak üres marad a feje, üres marad a lelke.”

/Csukás István/

MELLÉKLET

1. A **títkosírásnak** is van több fajtája, mi ilyeneket használunk:

A verzió: Fejtsétek meg a rejtvényt és írjátok oda ki mondta ezt és kiről!



Kód: A = ☺ Á = ☹ B = ☹ C = ☹ D = ✎ E = ☹ É = ☼ F = ☹ G = ☹ H = ✂
 I = ☼ Í = ♪ J = ♪ K = ♦ L = ☼ M = ☹ N = ✎ O = ☹ Ó = € Ö = ♀
 Ő = ♂ P = ♦ R = ☹ S = ☹ T = ♥ U = ☹ Ú = ☹ Ü = ♣ Ű = ♣ Y = @
 V = ☹ Z = ♠

B verzió: Lóugrás

„Először a kijelölt (1x) négyzetről indulj el, és a lóugrás szabálya szerint haladva keresd meg az elrejtett első mondatot! /A lóugrás érintheti a sötét négyzetet is!/
 Majd a második kijelölt helyről (2x), szintén a lóugrás szabálya szerint haladj! Végül a harmadik (3x) kijelölt négyzetből, ha elindulsz, megtalálhatod az utolsó mondatot. Ha a három mondat megvan, dönts el, melyik írásjel, melyik mondathoz tartozik.”

1x A		E	G	E		T	pont
G	E	N	S	J	S	L	
O	M	A	M	É	F		É
2x T	B	S	T	É	E	R	
Á	S	L	L	A		A	kérdő-jel
O	Á	T	3x É	Ú	T		
Á		C	N		S		pont

Volt, amikor **apróhirdetést** kellett készíteni a gyerekeknek:

Egy nyomozó testvérpár a következő módon hirdeti magát:

Ellopták, eltűnt? Titok vagy rejtély? Ne legyen szomorúság! A gyémántnál is fényesebben szíkerázzik a megoldás. Hívd, keresd a Diamond nyomozóirodát!

Egy másik:

Ha Ön bizonyítékot, információt, biztonságot keres, jöjjön el hozzánk, mi megadjuk Önnek, amire vágyik. Forduljon hozzánk bizalommal! Irodánk többéves múltra tekint vissza. Nagy tapasztalattal rendelkező szakembereket alkalmazunk. Referencia kérhető a londoni rendőrkapitányságon.

Telefon: 06-42-515-515

E-mail: Timnick @ freemail.gb

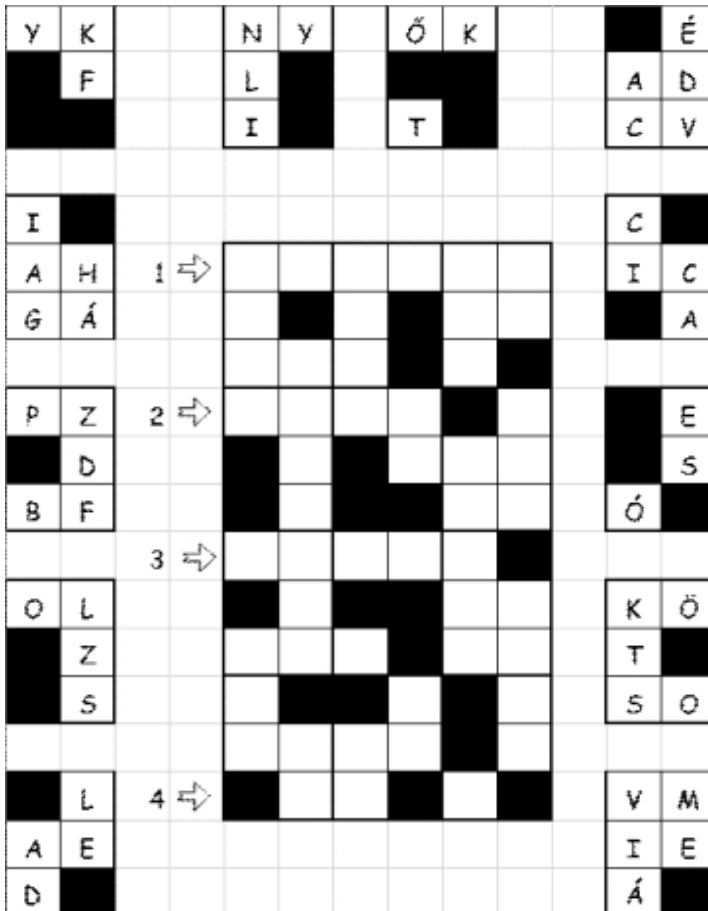
Utolsóként:

Híres nyomozó testvérpár munkát vállal! Kiderítünk bűntényt, eltűnést, rablást.

Ha kell, felrobbanunk, külföldön nyomozunk! Állatszélidítőként is megálljuk a helyünket.

A rendőrség ajánlásával: Tim és Nick Diamond, Camden Town, 1234.

Másik nagy kedvencem a **Betűdominó**:



A feldolgozott könyvek listája:

Berg Judit: Rumini
Bosnyák Viktória: Analfa visszatér
Bosnyák Viktória: Klott Gatya, ne fássz!
Bosnyák Viktória: Tündérboszorkány
Csukás István: Gyilkosság a halott utcában
Csukás István: Keménykalap és krumpliorr
Csukás István: Nyár a szigeten
Dóka Péter: Az ellopott zsiráf
Paula Fox: Majomsziget
Anthony Horowitz: A kettesszámú közellenség
Anthony Horowitz: A Sólyom gyémántja
Lois Lowry: Számláld meg a csillagokat
Nógrádi Gábor: Gyerünk haza!
Nógrádi Gábor: Mi Kinizsünk
Nógrádi Gábor: Pete Pite
Nyulász Péter: Helka
R. J. Palacio: Csodácska
J. K. Rowling: Harry Potter
Louise Sachar: Bradley, az osztály réme

Jegyzet

1. Gombos Péter – Hevérné Kanyó Andrea – Kiss Gábor: A netgeneráció olvasási attitűdje.
Elérhető: <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/a-netgeneracio-olvasasi-attitudje>
(2017.08.18. 11.24)



Csoportmunka a döntőn



Ásványi Ilona

Reflexiók egy szakmai továbbképzés¹ kapcsán

Épp csak elkezdődött a nyár, amikor megjelent a KATALIST-en egy hirdetés: július 24. és 28. között *Könyvtári partnerkapcsolatok, szervezeti kultúra, szakmai önismeret* címmel és témában továbbképzést szervez az OSZK KI. Néhány nap hezitálás után jelentkeztem a programra. Döntésemnek személyes és közösségi, magán és munkával kapcsolatos oka egyaránt volt. Bár a manapság „trendi” és divatos minőségbiztosítással, önismerettel, szervezeti kultúrával, kommunikációval, konfliktuskezeléssel stb. kurzusokkal és tréningekkel kapcsolatban vannak bizonyos fenntartásaim, mégis fontosnak tartom, hogy tájékozódjunk ezekről. Azt is szükségesnek gondolom, hogy az ismereteinket elméleti és gyakorlati tanulmányok során megtisztítsuk és rendszerezzük. Mivel a főiskolán és egyetemen még nem tanultam ilyesmit, az első adandó alkalommal jelentkeztem efféle kurzusra, hogy legalább valamennyire elsajátítsam a könyvtárra és a könyvtárosra vonatkoztatva a menedzsment, vezetés-elmélet, szervezeti kultúra stb. alapjait, hogy megismerjem ennek az alkalmazott tudománynak a nyelvezetét, alapjait.

Munkahelyemen, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban 2003 óta folyamatosan vezettük be a minőségmenedzsment szempontjait, és fenntartói szinten, a Pannonhalmi Főapátságban 2013-ban kezdődött el a szervezeti kultúra kialakítása. Egyrészt azért jelentkeztem nyár közepén erre a tanfolyamra, mert ismereteim mélyítését és további rendszerezését vártam ettől a stúdiumtól. Annak ellenére, hogy tudom, egy néhány napos továbbképzésen épp csak érinteni tudjuk a főbb kérdéseket, csak bepillantani tudunk az adott témába.

Mint az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének titkára, elnöke, elnökségi tagja, egyesületi szinten is szorgalmaztam, hogy foglalkozunk ezekkel a témákkal. 2015-ben *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer és minőségbiztosítás a gyakorlatban* címmel szakmai napot tartottunk. 2016-ban a Tihanyi Bencés Apátságban kétnapos továbbképzést szerveztem, ahol a könyvtári *minőségirányítás - minőségbiztosítás alapjaival* ismerkedtek meg a résztvevők. 2017-ben három napon át foglalkoztunk *a minőségbiztosítás gyakorlatával a könyvtárban*, Kismaroson, a Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostorban. (Erre egy Kazinczy-

idézetet választottam címnem: *Igen nem szép, ami nem igen szép.*) A másik oka annak, hogy jelentkeztem a mostani továbbképzésre, hogy egyesületi szinten az egyházi könyvtárak körében is szeretnék tovább foglalkozni a szakmai önismerettel, a szervezeti kultúra kialakításával, a munkahelyi kommunikációval és konfliktuskezeléssel.

Tanulás vagy játék? Színészkedés vagy élet?

Ugyan talán csak egy hét telt el a kiírás után, ám amikor jelentkeztem a szervezőnél, kiderült, hogy már csak egy hely van a tanfolyamon. Tehát mások is voltak, akik vállalták, hogy a nyári szünetben beülnek az iskolapadba... Ám a képzés nem is volt annyira „iskolás”. Volt ugyan egy-két frontális óra, de a két tréner (Péterfi Rita és Vidra Szabó Ferenc) alapvetően *szituációs és helyzetgyakorlatok formájában* gondolkodtatott el bennünket egyes kérdésekről, felmutatva problémákat és felvillantva megoldásokat. Felnőtt emberek lévén, különösen is hatékony volt, hogy az egyes szituációkat nem is annyira értékelték (kiértékelték), hanem inkább hangosan és közösen máláztunk el egy-egy lehetséges megoldáson. Ez nagyon jó módszer volt a csoport introvertált tagjainak is. Az első érdekes élményem az volt, hogy többen elmondták: előadásokra számítottak, nem szereplésre. Ennek ellenére hamar és készséggel rákapott mindenki a játék ízére. A tanfolyam végére már senki sem idegenkedett a „szerepléstől”, felismerve a színészkedés és a bemutató-bemutakozó szereplés közötti különbséget. Többen ráéreztek, hogy a tanulásnak ez a módja nemcsak szakmai önismerethez vezet.

A csoport...

Arra számítottam, hogy a magam félszáz évével én leszek a legidősebb, de volt néhány hasonló korú csoporttárs is a többségben húszas éveik végén járók vagy harmincas korosztályhoz tartozók között. A csoportban *vezetők* és *munkatársak* egyaránt voltak. A kétféle státusz más-más perspektívát jelent, más-más emberi-vezetői és szakmai kompetenciákat kíván. A teljesség igénye nélkül: míg a *stratégiai gondolkodás, rendszerszemlélet* inkább vezetői kompetencia, az *elkötelezettség, kommunikáció, hatékonyság* mindenkire érvényes, bár más-más léptékben, szinten, formában, nagyságrendben; egy egész intézményre vagy csak egy adott beosztásra, feladatra vonatkoztatva.

A tanfolyam megerősített abban, ami a kismarosi továbbképzésen (ld. fentebb) is felmerült bennem: hatékonyabb lenne, ha egyesületi szinten a továbbiakban külön-külön szerveznénk szakmai önismereti, a konfliktuskezelésre irányuló és kommunikációs tréninget vezetőknek és munkatársaknak.

A leggyakoribb konfliktus-helyzet

Úgy gondolom, hogy a sokféle alkat és habitus mellett minden életkornak-évtizednek megvan a maga világlátása, gondolkodásmódja, képe életről-halálról, valamiféle transzcendens valóságról, Istenről - emberről, sorsról - életútról. A gyakorlati foglalkozások „anyagát”, témáját nem készen kaptuk, hanem a csoport tagjai vetették fel azokat a problémás kommunikációs és konfliktushelyzeteket, melyeket szituációs és helyzetgyakorlatok formájában megelevenítettünk és elemeztünk. A leggyakoribb problémának a pályakezdő fiatalok és az idősebb kollégák emberi és munkakapcsolata bizonyult. Éppen ezért, amikor a tanfolyam után beadandó dolgozat témáján töprengtem, arra gondoltam, hogy pá-

lyakezdő fiatal könyvtárosok integrációjának és a munkahelyi jó közérzet biztosításának néhány szempontját gyűjténem össze több mint 20 éves vezetői tapasztalataim, az ezzel kapcsolatos korábbi tanulmányaim és a mostani tanfolyamon elsajátítottak alapján.

A tanfolyam végén-után

Immár két évtizede vezetőként egy sajátos, egyházi könyvtárban és különböző vezetői státuszban, valamint egy országos szervezetben tevékenykedve a tanfolyam számomra naponta nyújtott valamiféle igazolást. Szakmai és emberi önismeretem is gazdagodott, önazonosságom is erősödött a négy nap alatt. Meglepődve tapasztaltam, hogy mint az afféle „állatorvosi ló,” a saját szakmai életemben szinte minden felvetett munkahelyi problémára volt példa, és ezek megoldása is többnyire helyesnek, hatékonynak bizonyult. Ennek bizonyára az is az oka, hogy a csoportban én voltam-vagyok a leghosszabb ideje vezető. Bár a situációs és helyzetgyakorlatoktól alapvetően idegenkedem, de számítottam ezekre, és a korábbi hasonló, vezetői tréningekkel ellentétben itt alig-alig volt bennem ellenérzés. A tanfolyam jó hozadéka, hogy munkámra és önmagamra egy-egy pillanatra sikerült kívülről, más fényben rálátnom.

Minden az önismereten múlik

Akár a magánéletre akár a közösségi életre (munkára) vonatkoztatjuk, örömeink és kudarcaink, szomorúságaink és sikereink nagymértékben függenek attól, hogy hajlandóak vagyunk-e bejárni azt a fáradságos, de elengedhetetlen utat, mely az *önismeret*hez, mégpedig a helyes (reális) önismerethez vezet. A fejlődés, növekedés, változás fokozatos: nem lehet lépcsőfokokat, és a legtöbb esetben fokozatokat átugorni. Különböző életkorunkban más-más választ adunk bizonyos kérdésekre.

Eltekintve sztereotípiáktól, melyek igazában ma már tényleg nem érvényesek, miszerint a könyvtáros általában nő (vénkisasszony), csúnyácska, szemüveges, unalmasan öltözködő, kicsit szánalmasan-lelkes könyvmoly, talán még mindig érvényes Dávid Antal jellemzése, ha ő az ideális (és klasszikus) könyvtárost írja is le 1937-ben²:

„Ha tudományos alapossággal, kimerítően akarnók tárgyalni azokat a szellemi és erkölcsi adottságokat, amelyekre szükség van, hogy valaki jó könyvtárossá válhassék, köteteket kellene összeírunk. Az adott körülmények között meg kell azonban elégednünk néhány emlékeztető mondattal. Hogy rátermettséggel kezdjük, jó emlékezőtehetség, friss eszmétársító készség, gyors és higgadt ítélőképesség nélkül hamarosan nagyon idegenül és szerencsétlenül fogja magát érezni az ember a könyvtári szolgálatban. Ismeretek terén annak, aki a könyvtárosi eszményt meg akarja közelíteni, afféle középhelyet kellene elfoglalnia egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között. Mindenekelőtt bírnia kell a Szentlélek pünkösdi ajándékát, a nyelvek adományát. Nem sokra megy azonban, ha bármily sok nyelven, bármily tökéletesen csak banalításokat tud mondani. A tudományok iránti érdeklődése legyen széleskörű és élénk, mint valamely műkedvelőé, de tájékozottsága legalább olyan mély, hogy a szellemi pelyvát el tudja választani a tiszta búzától, és segíteni tudjon ne csak az érdeklődő laikusnak, hanem a komoly kutatónak is. Arra a sokat vitatott kérdésre, legyen-e maga is tudós valamely szakon, röviden azt felelhetjük, hogy jaj, annak a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. Minden vitán felül kétségtelen azonban, hogy holtig

megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető. Morális téren: egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatosság a nagyvilági fölényességgel, és mindenekfelett legyen meg benne a veleszületett és önneveléssel tökéletesített segítőkézség. Tudjon tiszta szívvel örülni azokkal, akik segítségével lélekben gazdagodtak és érezzen őszinte hálát azok iránt, akiknek szolgálatára lehetett. Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon kiművelt tiszta fej és egészséges tiszta szív. Ezek az adottságok, sajnos, nagyon ritkán találkoznak kellő harmóniában ugyanabban az emberben – és ha olykor mégis találkoznak, az ilyen ember sajnos nem igen megy könyvtárosnak.”

Úgy gondolom, a felsorolt tulajdonságok, képességek, divatos szóval emberi és szakmai kompetenciák ma is érvényesek. Legfeljebb az internet és az informatika világában más a tanulás, a képzés módszere és tematikája, mellyel a szakmai kompetenciáinkat megszerezhetjük és az „átlagember” számára is könnyebben elérhetők olyan vallási, mentálhigiénés, pszichológiai, önismereti kurzusok, melyekkel a személyiség – ha valaki érzékeny, fogékony erre – fejleszhető.

A könyvtári munkaközösség

Egy-egy könyvtár munkaközösségében több generáció él és dolgozik együtt, nem beszélve az emberi és munkával kapcsolatos kompetenciák közötti különbségről. A pályakezdő, friss diplomás kolléga, a húszas évei közepén-végén jár, az esetleg munkahelyet változtató újonnan jött kolléga harmincas, esetleg negyvenes éveiben.

A húszas éveiben járó fiatal demokratikus társadalmi és politikai rendszerben, piacgazdaságban, az információs és kommunikációs technológiák világában nőtt fel. Nem is annyira „klasszikus könyvtárosnak” készült, mint informatikai szakembernek, információ-brókernek. Olyan időszakban szerezte meg a végzettséget, amikor a könyvtáros szak(ma) már nem, nem teljesen sorolható a társadalomtudományok közé. Jól tájékozódik az internet világában, ha anyagi lehetőségei megengedik, utazhat; nyelvtudása segítségével kisebbek lettek a távolságok országok, népek, kultúrák között. Van-lehet közvetlen, tapasztalati tudása arról, hogy más országokban hogyan működik egy könyvtár. Szakértői, szakfelügyelői tapasztalataim alapján és gyakornokokkal foglalkozva merem leírni: az is sokszor igaz, hogy a mai huszonéves könyvtáros nem feltétlenül szeret – és tud! – olvasni, egészen más „köze” van a nyomtatott dokumentumokhoz, mint a korábbi nemzedékeknek. Átalában egy szakot végzett informatikus könyvtáros lett. Generációs jelenség, hogy nemigen érdeklődik a tudományok és művészetek iránt. Nem annyira mély és pontos ismeretekre törekszik, inkább gyakorlati alkalmazásokra; a tájékozottságot már egészen másként értelmezi, mint könyvtáros elődei. Sajnos, gyakran nem ismeri a klasszikus könyvtáros szakmát – például a hagyományos tájékoztatási eszközöket –, márpedig nem minden található meg az adatbázisokban és koránt sincs minden digitalizálva.

Magánéletében a pályakezdő épp csak befejezte tanulmányait és munkába áll vagy még szerez egy-két képesítést, de az nem feltétlenül tanárszak vagy bölcsész diploma. Jó munkahelyet keres, és ha nem találja meg a „számítását” anyagi vagy egyéb szempontból, bátran vált, továbbáll, és így előfordul, hogy a harmincas éveiben is kezdő még egy-egy újabb munkahelyen. De az is lehet, hogy befejezte a tanulmányait, munkát keres és családalapításra gondol, és jobb esetben családot is alapít, szülővé válik. Ám napjainkban ez is egyre inkább kitolódik a harmincas évekre. Akárhogy is: erejét, figyelmét inkább

lefoglalja a magánélete, mint a munkája, egyensúlyoz a két terület között. Persze az is igaz, hogy életereje növekedőben van, sok mindent (ki)bír(hat).

Vele szemben a 40-50 éves kolléga már 10-15-20 éve dolgozik a könyvtárban. Egészen más társadalmi, politikai, gazdasági rendszerben nőtt föl. Hogy mennyire tudott változni, és képes-e változtatni, az habitusán és neveltetésétől-nevelődésétől függ. A korábbi rendszerben megszerzett diplomája vagy más oklevele, jogosítványa – hacsak nem képezte magát folyamatosan – kicsit elavult tudást tükröz. A BA, MA, az „el-egyetemesedő” főiskolák világában a felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező gyakran nem tudja elhelyezni önmagát, a tudását, a megszerzett végzettségét, és akkor nem is említettük a középfokú könyvtárosokat vagy a felsőfokú végzettségnek számító könyvtáros asszisztenseket. Nem mindegy, hogy könyvtár szakját nappali vagy levelező képzésen szerezte-e meg. Nem mindegy, hogy könyvtárosnak készült vagy inkább tanárnak. Általában két szakot végzett, ha soha nem is akart tanár lenni, így legalább egy tudományágban tájékozott, esetleg, tájékoztató könyvtárosként kapott még egy területet, melyben elmélyült az évek során. Ha meg is tanulta ilyen-olyan fokban, lakonikus tömörséggel használni a számítógépet, korántsem használja olyan biztonsággal, magától értetődően, mint fiatal kollégái. Akárhogy is, inkább a klasszikus, a 19. századi, illetve ekkor kialakult modell szerinti könyvtáros ő. Talán éppen azért lett könyvtáros, mert szereti a könyveket, szeret olvasni, szereti a rendet – adminisztratív alkat, és/vagy szívesen végez olyan munkát, aminek lényeges eleme az emberek szolgálata. Akármilyen eredménnyel végezte is a könyvtárszakot, elméleti tudása mellett a munkahelyén eltöltött évek (évtizedek) során gyakorlati tapasztalatot szerzett, ami nagyon lényeges. Jól ismeri a gyűjteményt, amelyben dolgozik, ez nagyon fontos kompetencia, és vannak olvasói, akik őt keresik. Ez örömet, sikerélményt adhat neki. Intelligenciától függ, hogy életkorát, tapasztalati tudását, helyismeretét és az olvasói kapcsolatait nem tekinti-e előjogokkal járó privilégiumnak.

Ha így-úgy működő párkapcsolatban, családban él, gyerekei egyre önállóbbak, a munkája és a magánélete között van egy mozgástér, mozgáslehetőség: ha valamelyik probléma, menedék, elfoglaltságot, vigaszt találhat a másikban. Ugyanez érvényes lehet a nem családos, érett vagy középkorú könyvtárosra is. Viselkedése, az élethez és a munkához való attitűdje, kollégáihoz (és önmagához!) fűződő kapcsolata nagyban függ attól, hogy milyen a személyisége, habitusa, önismerete. Tisztában van-e és reálisan-e képességeivel, hiányosságaival, hogyan viszonyul ezekhez. Nyitott-e az újdonságokra vagy megfáradt-e a munkájában, életében? Amit tud, azt bölcsen, jószívvel, irigység és féltékenység nélkül, nem tolakodva képes-e megosztani a fiatalabbakkal, minden meg hasonlítás nélkül, elismerve, amit nem tud, vagy azt, amit a fiatalabb kolléga jobban vagy másként tud.

Sok minden a vezetőn múlik...

Egy könyvtári munkaközösségben a munka váll-vállvetve, „face to face,” a munkaasztalok mellett, egymás között, és az olvasópult két oldalán könyvtáros és könyvtárhasználó között folyik. Tehát a fentebb felsoroltaknak embertől emberig, egymás között kell rendben lennie, mennie. Mégis, egy munkahelyen nagyon sok függ a vezetőtől. Egyrészt azért, mert a kiválasztás és felvétel, hogy ki kerül be a könyvtári munkaközösségbe – jobb esetben – rajta áll. Ehhez ismernie kell a munkaközösséget, amit örökölt vagy előnyös esetben már ő alakított ki, és rendelkeznie kell emberismerettel, hogy eldöntse, az egyes munkára pályázó jelölt képességeivel, készségeivel, szakmai ismereteivel és emberi kom-

petenciával beleillik-e az adott munkaközösségbe, az intézmény szervezeti kultúrájába, a könyvtár imázsába. Hogy milyen vezetői típusok és stílusok vannak, arról ma már többféle elméletet és összefoglalást lehet olvasni. Ezek szerint a vezetési stílus és a vezető tekintélyelvű, patriarchális, szervezet-központú, ember-központú, participatív, tanácskozó, kooperatív... még sorolhatnánk. Az általános vezetői kompetenciák a teljesség igénye nélkül: intelligencia, önismeret, empátia, határozottság, rendszerszemlélet, stratégiai gondolkodás, önbizalom, magabiztosság, együttműködés-csapatmunka, kitartás, motivációs készség, kritikai és önkritikai érzék, kezdeményezőképeség, asszertív kommunikáció, nyitottság, megbízhatóság, diszkréció, hitelesség, igazságosság, felelősségvállalás, következetesség és még folytathatnánk. Bár egyes esetekben nehezen elválaszthatók az általánostól a szakmai kompetenciák, mégis talán inkább a szakmához, a munkahelyhez kötődnek a következő kompetenciák: képzettség, önképzés, szakmai ismeret, naprakész tájékozottság, kapcsolati tőke, szakmai (tudományos) munka, tárgyilagos külső-belső képviselet, nyitottság, innováció, elkötelezettség. Továbbá motiváltság, hűség, hatékonyság, gondosság, pontosság, priorizálás, projekt módszer, működő protokollok alkalmazása, érthető delegálás, ellenőrzés, a visszajelzés rendszerének működtetése, ventilálás kezelése és az, hogy a vezető munkáját mérhető adatok minősítsék. A felsorolt tulajdonságok és jellemzők az ideális, a legideálisabb állapotot írják le. Ám ahogy a munkatársra, úgy a vezetőre is érvényes: a vezető is ember. Sok jó kompetenciával rendelkezhet, de nem birtokolhatja mindet. Van egy nevelhető – önnevelhető – habitusa és közösségi (munkahelyi) „viselkedése”, és van ilyen-olyan magánélete; általános és aktuális közérzetét sok minden befolyásolja, ahogy mindenkiét.

Szent Pál írja a Római levélben: *Amennyire rajtatok áll, éljétek mindenkivel békeességben.* Egy-egy könyvtári vagy egyéb munkaközösségben sokféle személyiségű, habitusú, életkorú, iskolázottságú, intelligenciájú ember munkálkodik együtt. Mások a talentumok, más a mentalitás. Az eredményes és hatékony munka kulcsa a helyes önismeret, a helyes emberismeret, az empátia és a tolerancia. Ezek elsajátításán, végső soron önmagunkon dolgozni egy egész életen át tartó folyamat. Mivel a munkahelyünkön, munkatársainkkal olykor több időt töltünk egy-egy nap, mint családtagjainkkal, elengedhetetlen az önnevelés, a reflexió önmagunkra és másokra. Fontos: ne azt várjuk, hogy a másik megváltozzon, gyakran nem is fog, nem is akar, nem is tud... a saját attitűdünkön azonban kell és lehet változtatni.

A jó munkahelyi közérzet

Bár a Biblia szerint a munka a fáradságos, verejtékes voltával, az eredeti bűn következménye, van egy olyan aspektusa is, hogy a Teremtő munkatársává avatja az embert, és értelmessé teszi az életet. Boldog az az ember, aki a munkáját nemcsak pénzkereset és létfenntartás miatt végzi, hanem mert örömet és sikert ad számára. Mivel munkahelyünkön viszonylag sok időt töltünk, egyáltalán nem közömbös, hogy milyen a közérzetünk. A jó munkahelyi légkört – a teljesség igénye nélkül – az egymásra figyelés, az egymásra hangoltság, a türelem, a gondos, pontos, legjobb tudásunk szerint végzett munka, a másik elfogadása-befogadása, az egymás iránti bizalom, az igazságosság biztosítja. Ez egyaránt érvényes a munkatársak közötti és a munkatársak és vezető(k) közötti kapcsolatra.

Minden ember beleszületik egy családba, sajnos napjainkban egyre gyakoribb, hogy családról sem beszélhetünk, legfeljebb vérségi kapcsolatba, melyet nem maga választ

meg. Később a barátai és társa felől maga ítél, de ismerősei, szakmai és a barátinál lazább kapcsolatai felől nem feltétlenül dönthet. Így van ez a munkatársaival is. Az emberben természetesen, ösztönösen működik egyféle szimpátia és antipátia: vannak, akikről az első találkozást követően „érezzük”, hogy a „mi embereink”. Másokkal szemben, ha jobban megismerjük őket, elmúlik a spontán jelentkező, megmagyarázhatatlan idegenkedés, és vannak, akikhez soha nem fogunk közel kerülni.

A munkatársi kapcsolatnak nem kell feltétlenül érzelmi kapcsolatnak lennie. Az együtt dolgozókat a közös munka, azonos szakmai feladatok és célok kötik össze. Az emberi együttélés természetes törvényei és a társadalmi viselkedés szabályai áttekinthető keretet adnak ennek. A munkahelyen nem kell egymást érzelmes szeretettel szeretni, de fontos, hogy a kollégák között a „felebaráti” szeretet működjön, melybe empátia, szolidaritás, együttműködés, elfogadás és még sorolhatnánk, hogy mi minden tartozik bele. Fontos, hogy érzelmeinkben, viszonyulásunkban, kötődésünkben ne tévedjünk el a szükséges, az elégséges és felesleges között. Ez gondot okozhat a gyerekkorból még éppen csak kinövő, bizonytalan önazonosságú fiatal felnőttnak, pályakezdő kollégának, de a már esetleg megpróbált, kicsit talán szkeptikussá fáradt, és lassan öregedő idősebbnek is. Segítség, ha a fentieket tudatosítjuk, még jobb, ha megbeszéljük, kijelölve a magán- és a munkatársi kapcsolat határait, és a közös munkára és feladatokra koncentrálnunk, együttműködve.

Bár a jó munkahelyi légkör megteremtéséért minden munkatársnak tennie kell, kialakítása és biztosítása a vezető (igazgató, helyettes igazgató), illetve a vezető beosztásúak (a könyvtárban osztály- vagy csoportvezetők) feladata. Ehhez szükséges, hogy a vezető megfelelő önismerettel rendelkezzen, ismerje a munkatársait is, legyen határozott elképzelése az intézménye céljairól, feladatairól és az ezek eléréséhez vezető útról és megoldásról. Legyen határozott vezetési stílusa (ld. fentebb), de legyen tájékozott más módszerekről is, képes legyen alkalmazkodni, stílust és módszert váltani, ha az adott helyzet ezt kívánja. Minderre többféle vezetéseméleti és gyakorlati módszer kínálkozik.

Egy lehetséges – és látványos – modell

Az egyik ismert összefoglalás és elmélet a *Hersey – Blanchard szituációs modell*, mely viszonylag egyszerű, érthető, szemléletes, látványos megoldást, értékelést mutat. Az elmélet feltétele és lényege, hogy a vezetőnek határozott ismerete legyen önmagáról és a munkatársairól. Biztos tudása, elképzelése legyen a vezetési stílusokról, és ezeket tudja rugalmasan változtatni.

A modell szerint az eredményesség meghatározó szituációs tényezője a munkatársak szakmai felkészültsége (feladat-orientáltság) és emberi, pszichológiai érettsége (kapcsolat-orientáltság). A munkatársakat négy kategóriába sorolja: 1. *csekély érettség*, melyben még nagyon „könyv- és vizsgáízü” az elméleti és hiányzik a gyakorlati tudás és a motiváció; 2. *közepes érettség, a csekély és közepes között*, melyben már láthatóak a készség, képesség, a gyakorlati alkalmazás és a motiváció jelei; 3. *közepes érettség a közepes és a magas között*, melyben a munkatársak már képesek és hajlandóak elvégezni a feladataikat; 4. *magas érettség*, a hatékonysághoz, sikerhez, eredményhez szükséges tudás, képesség és motiváltság együtt. A modell ehhez négyféle vezetési stílust rendel: 1. *autokrata (előíró)*, melyet erős feladatorientáció és gyenge kapcsolatorientáció jellemez; 2. *integratív (magyarázó)*, melyben mind a feladatorientáció, mind a kapcsolatorientáció erős; 3. *participatív (bevonó)*, melyben gyenge a feladat- és erős a kapcsolat-orientáció; 4. *delegatív (felhatalmazó)* melyben gyenge

a feladat- és gyenge a kapcsolat-orientáció. A modell **alaptézise** az, hogy a beosztottak érettségének növekedésével eredményesebbek a kapcsolat-orientált stílusok. Az érettség adott szintje fölött engedni kell, hogy a beosztottak akarata érvényesüljön, minimalizálni kell a beavatkozást. A négyféle vezetési stílus között lehetnek, sőt szükségesegek átmenetek. A modell kritikussai azt emelik ki, hogy az elméletet empirikus kutatások csak korlátozottan támasztják alá.

Az ideális vezető az adott szakterületen (könyvtár) és szakmapolitikában naprakészen tájékozott, szakmai kapcsolatokat ápol és fejleszt. Folyamatosan képezi magát, és nyitott a megújulásra. Átlátja az intézménye szervezeti, gazdasági felépítését, az intézmény egészében gondolkodik és munkatársait is erre tanítja, ösztönzi. Dominánsan demokratikus vezetést alkalmaz, ha egyes feladatokban másféle vezetési stílust követ is. Rugalmas, képes a stílusváltásra, ezek váltogatására, ha a munkatársak vagy a feladat ezt kívánja. Csapatmunkában dolgozik, melyben mindenki véleménye számít. Képes a munkatársait aktivizálni. Bizalmi, empatikus, elfogadó, motivált légkört teremt és biztosít. Ismeri és alkalmazza a konfliktuskezelés eszközeit. Intézményi összefüggésben képviseli és érvényesíti munkatársai és a könyvtár érdekeit. Tervezi, koordinálja és követi munkatársai szakmai fejlesztését. Képes a feladatokat prioritizálni, határidőket szab, és azokat be is tartja és tartatja. Kollégái képességeinek figyelembe vételével delegálja a feladatokat. Munkatársainak rendszeres visszajelzést ad munkájukkal kapcsolatban (dicséret, építő kritika, határozott korrekció, igazságos feddés). Működő protokollokkal dolgozik, alkalmazza a projekt módszert. Döntései transzparenssek, melyekért vállalja a felelősséget. Hibáit, tévedéseit elismeri felettesei és munkatársai felé is. Ismeri és alkalmazza a szituatív vezetés és problémamegoldás elveit. Munkáját mérhető adatok igazolják.

A fenti ismérveket pontosítva, támogatva, kiegészítve, néhány további szempont és konkrét módszer: a jó vezető *kommunikációja kifelé és befelé is nyílt, aszertív, rendszeres*. Többféle kommunikációs eszközzel él. Ezek közül személyesek a megbeszélés, értekezlet, tájékoztatás, virtuálisak a levelezőlista, az outlook-naptár, az e-faliújság. A személyes megbeszélésekről emlékeztetőt készít vagy készíttet. A célokat és a napi teendőket – de a távlati feladatokat is – világosan közli, és meggyőződik azok megértéséről. Működteti a visszajelzés rendszerét. Munkatársait és intézménye szervezeti egységeit rendszeresen tájékoztatja az őket és a szervezet működését érintő információkról. Az üzleti és vezetői kommunikáció eszközeivel él; ezekkel képviseli kifelé intézményét. Személyeskedés nélkül ismeri és tekintettel van munkatársai élethelyzetére, adottságaira, szakmai víziójára. Célszerű elkészíteni – a munkatársakkal együtt – az intézmény kommunikációs szabályzatát, és ennek lényeges elemeit a munkatársak munkaköri leírásában is rögzíteni.

Hasznos és eredményes lehet a *minőségbiztosítási és menedzsment alapelvek* – legalább néhány – bevezetése. Például a SWOT-analízis alkalmazása az intézményre és az egyénre vonatkozóan. Érdekesen befolyásolhatja a munkatársak önképét és önismeretét, ha elkészítik a saját analízisüket, akár külön a szakmai és emberi értékelésüket. Ugyancsak a hatékonyságot növelheti és a jó munkahelyi légkört is segítheti bizonyos *szolgáltatás-menedzsment alapelvek* bevezetése, mely alapelveket érdemes a munkatársakkal közösen kidolgozni. Egyetlen példa: nagyon jól hat a kollégák munkatársi és emberi kapcsolataira, ha átgondoljuk a könyvtár szolgáltatásainak – pl. a tájékoztatásnak – a normáit, színvonalát, minőségét és hatékonyságát. Érdemes közösen meghatároznunk, hogy mi, mennyi az elégséges információ, és milyen a kiváló színvonalú tájékoztatás. Tisztában kell lennünk

azzal, hogy a munkatársak könyvtárszakmai tudása, olvasottsága, az, hogy valamely területen vagy területeken elmélyültebb-e a tudása és tájékozottsága, és a helyi gyűjtemény ismerete különböző. Alkalmazhatunk pl. egy 10-es skálát: 6-os 7-es szinten mindenkinek teljesítenie kell, de ideális, ha ennél magasabb szinten képes elvégezni a tájékoztató munkát.

A bizalmi, empatikus, elfogadó, motivált légkörhöz nagyban hozzájárulhat az egyéni és szervezett (intézményes) *továbbképzés szorgalmazása, támogatása, lehetőségének megteremtése*, az új ismeretek megszerzése és a tudásszint megtartása, illetve fejlesztése érdekében. Fórumai: egyéni vagy csoportos részvétel szakmai szervezetek munkájában, szakmai programokon, továbbképzéseken, tréningeken, és belső tréningek, tanfolyamok szervezése.

A munkahelyi közérzetet jelentősen árnyalhatja és javíthatja *a munkán kívüli közös programok szervezése*: kirándulás, kiállítások közös megtekintése, szomszédolás más könyvtárakban...

Az új és régebbi munkatársak szakmai és emberi jellemzői

A hatékony munkavégzés, ugyanakkor a jó munkahelyi légkör biztosítása érdekében a vezető részéről fontos feladat a pályakezdő fiatal vagy újonnan jött kollégák integrálása. Nem kisebb kihívás a régebb óta a könyvtárban dolgozók identitásának formálása, fejlesztése, támogatása.

A pályakezdő fiatalokra és a régebben a könyvtárban dolgozó munkatársakra jellemző körülményeket – már amennyire lehetséges és helyes az általánosítás – fentebb felsoroltuk. Most – szintén a teljesség igénye nélkül – villantsuk fel, hogy milyen következményei lehetnek ezeknek.

A pályakezdő fiatal kollégának lehet nagy elméleti és informatikai tudása, de nincs szakmai tapasztalata. Önhibáján kívül élettapasztalata sincs sok; fiatal felnőtt lévén még sok „post-pubertás” görccsel, zavarral, bizonytalansággal küszködhet. Szakmai szempontból nyilván vannak olyan feladatok, melyeket ügyesebben, jobban, szívesebben végez, másokat nehezebben, kevésbé eredményesen és nem szívesen. A könyvtáros szakmáról – könyvtári rendszer, könyvtári hálózat, szakmapolitika stb. – a globális és gyakorlati képe hiányos. Nem ismeri az adott könyvtárat sem, annak szakmai és kulturális környezetét, intézményi hierarchiáját, szervezeti kultúráját, működését, sajátos feladatait, küldetését, és az adott gyűjteményt sem. Még ismeretlenek számára a kollégák, és a könyvtárhasználók is, különösen a VIP-esek, nem beszélve a fenntartó vagy társintézmények munkatársairól.

Vele szemben a régebb óta a könyvtárban dolgozónak, ha képezte is magát, nem magától értetődő és biztos az informatikai-számítástechnikai tudása. A hagyományos „papíralapú” világban, „klasszikus” könyvtáros képzést kapott. Van szakmai tapasztalata vagy legalább rutinja. Normális körülmények között magánéleti és szakmai, biológiai és mentális szempontból a legtermékenyebb és leghatékonyabb időszakát éli. Neki is vannak kedvenc feladatai, melyeket szívesebben-gyorsabban, ügyesebben-rutinosabban végez el. A könyvtáros pályáról (életpályáról), a könyvtárosszakmáról és annak társadalmi megítéléséről személyes tapasztalatai vannak. Ismeri vagy ismerni véli az adott intézményt, annak működését, a személyi, tárgyi, infrastrukturális, anyagi stb. feltételeket, erről helyes vagy helytelen, de határozott véleménye van. Eligazodik a belső és külső partnerkapcsolatokban.

Az integráció lehetőségei

Szabályokra és törvényekre minden kisebb és nagyobb közösségnek szüksége van ahhoz, hogy jól működjön. Ezek nemcsak korlátoznak, nemcsak a kötelességeinket határozzák meg, hanem a jogainkat, a lehetőségeinket is pontosan megfogalmazzák. A munkahelyi közösségre, annak működésére vonatkozó szabályok akkor adnak biztonságot, akkor válnak motiváló tényezővé, ha a közösség minden tagja számára betarthatók, elfogadhatók. Ez úgy biztosítható, ha meghatározásuk, megfogalmazásuk közösen történik.

Egy-egy intézmény (könyvtár) jó működésének feltétele az *áttekinthető intézményi hierarchia* és a *jól működő, megélhető szervezeti kultúra*. Ezt az új kollégáknak és a régebbieknak is ismerniük kell, hiszen elvárás, hogy elkötelezetten meg is éljék azt. Hasznos, ha megismertetjük a munkatársakkal az intézmény történetét is.

Fontos, hogy a könyvtárnak legyenek *életszerű és alkalmazott alapidokumentumai*: szervezeti és működési szabályzata, könyvtárhasználati szabályzata, küldetésnyilatkozata stb., és ezek szerint működjön. Ez a könyvtár minden munkatársának biztonságot ad, kijelölve a kötelességeket és a jogokat is. Jó motiválási lehetőség, ha az alapidokumentumok elkészítésébe – módosításába – bevonjuk a kollégákat, közösen alakítjuk ki, szövegezzük meg azokat.

Egy könyvtár működéséről reális *képet adhatnak statisztikák vagy a fenntartóknak készített beszámolók* – persze csak akkor, ha objektíven készítették el azokat. Az új kollégák ezek segítségével képet kaphatnak a könyvtár működéséről, a régebbi kollégák megerősítést kaphatnak, sikerekre lelhetnek a tényszerű adatokból – míg az esetleges feltárt hiányosságok ösztönzően is hathatnak.

Minden munkatársnak fontos, és az emberi, szakmai és munkahelyi közérzetet is befolyásolja, ha a *könyvtárosok foglalkoztatása szabályozott, áttekinthető, adminisztrált*. A szabályos munkaszerződések, a pontos munkaköri leírás biztonságot ad mind a munkavállalónak, mind a munkáltatónak. A gondosan és körültekintően megszövegezett, nemcsak a könyvtár, hanem a munkavállaló érdekeit is szem előtt tartó munkadokumentumok elengedhetetlenek egy könyvtár jó működése és a munkahelyi légkör szempontjából.

Biztonságot ad és nagyban befolyásolja a munkatársak közérzetét, ha átlátható és *ismeret a bérezés módja és az esetleges bérszerű vagy béren kívüli juttatások rendszere*. Bár a bérezés alapvetően és általában államilag szabályozott, mégis lehetnek helyi eltérések. Sok feszültséget felold, ha a munkatársak tájékozottak az állami szabályozásról, ismerik a helyi sajátosságokat. Ösztönző lehet a jól, gondosan, esetleg a munkatársakkal együtt kialakított teljesítményértékelési rendszer alkalmazása, mely világosan megfogalmazza az alapkövetelményeket és elvárásokat. Egészséges versengést generálhat, ha egyértelműen rögzíti a munkaadó, hogy mi számít plusz munkának, és hogy az egyes plusz feladatokra milyen és mennyi jutalom nyerhető.

Ugyancsak ösztönzően hathat, valamint az emberi és a szakmai önismeretet is segítheti a pontos, körültekintő, *a munkatársak számára kedvező munkaidő-szabályozás alkalmazása, a munkarend és munkaidőkeret kialakítása*. Az előkészítő munkába, mely felméréssel kezdődik, sikerrel vonhatjuk be a munkatársakat. Ennek egyik módja például, hogy egy héten keresztül minden munkatársnak feljegyzést kell készítenie arról, hogy a 4-6-8 órás munkaidejében hány percig, milyen feladatokat végzett. Ez az önellenőrzés érdekes hatással lehet, amikor szembesülünk a hatékonyan, hasznosan felhasznált vagy éppen elmulasztott idővel. Ugyanakkor segítheti a rugalmas, kötött vagy éppen kötetlen munka-

rend kialakítását. Fejlesztheti a munkatársak közötti kapcsolatot azáltal, hogy nem figyelik árgus szemmel egymás tevékenységét, mozgását. Ehhez persze azt is tudatosítani kell, hogy a könyvtárosi munka nem mérhető úgy, mint pl. egy gyárban a futószalag mellett végzett. Egy könyvtáros órákat tölthet el azzal, hogy irodalmat gyűjt, vagy egy-egy referenzkérdést érdemben megválaszol.

Elengedhetetlen az adott könyvtári gyűjtemény ismerete: részei, sajátosságai, elhelyezkedése. Mert a leggondosabb elméleti felkészültségű fiatal is megtorpanhat gyakorlat és helyismeret híján, de a könyvtárosi tapasztalatokkal rendelkező régebbi munkatárs is elbizonytalanodhat egy számára ismeretlen gyűjteményben.

Mindenkinek szüksége van arra, hogy próbálkozásait támogassák, törekvéseit észrevegyék, munkáját értékeljék. Különösen igaz ez, amikor legjobb tudása szerint, gondosan, pontosan, jól végzi azt valaki. De talán az építő kritikára is szükség van. Az is előfordul, hogy éppen azért rossz vagy romlik valakinek a teljesítménye, mert a másik munkatárs vagy vezető soha nem ad visszajelzést a (jól-rosszul) végzett munkáról. Ezért nagyon fontos a *discéret* – ha megérdemli – vagy az *építő kritika*, ha azt érdemli munkatársunk. Mindez nagyban befolyásolja munkahelyi és emberi közérzetünket.

Epilógus

A könyvtári partnerkapcsolatok, szervezeti kultúra, szakmai önismeret, kommunikáció és konfliktuskezelés címmel és témában meghirdetett tréningen a leggyakrabban előforduló probléma, amit a résztvevők felvetettek, és a csoport elé tártak, a pályakezdő vagy munkahelyet váltó fiatal és a régebben az adott könyvtárban dolgozó kollégák kapcsolatából adódott.

Különös tapasztalat volt, hogy amikor elmondtam egy példázatot, hogy: *X szerzetest megkérdezték, hogy szereti-e Y szerzetest. Igen – volt a válasz -, amennyire elő van írva*, ez a csoport tagjaira – életkortól függetlenül – felszabadítóan hatott. Többen és többször felhozták, elismélték a következő foglalkozásokon.

Az amúgy gazdag magyar nyelvnek csak egy szava van a „szeretet”-re. Ha csak a velünk ilyen-olyan kapcsolatban lévő emberek iránti szeretetünkre gondolunk, másként „szeretjük” a kedvesünket, társunkat, barátunkat, haverunkat, a jó és kevésbé jó ismerősöket, kollégákat, de akár az idegeneket is. A felebaráti szeretet, és olykor a munkatársunkkal is ilyen a kapcsolatunk, nem feltétlenül érzelmes szeretet, de megkívánja a szolidaritást, empátiát, a nyitottságot, az együttműködést és még sorolhatnánk, amit a közös cél, munka, feladat megkíván. Csak ha ezek megvannak – legalábbis törekszünk rá – lesz hatékony a munkánk, és jó a közérzetünk.

Jegyzet

1. Könyvtári partnerkapcsolatok (szervezeti kultúra, szakmai önismeret) (29572-2/2015/ KOZGYUJT) 2017. július 24-28.
2. Dávid Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet a könyvtárosi ideálról. In: Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. Bp.: A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943.

Történetek az olvasásról és az írástudásról

Februári számunkban már olvashattak az Oxford University Press *The Literary Agenda* elnevezésű sorozatának egyik kötetéről, amelyben Josie Billington az olvasás egészségre gyakorolt hatásáról elmélkedett. A sorozat számtalan aspektusból vizsgálja az olvasás helyzetét és átalakuló szerepét a mai, gyorsan változó világban.

Ezúttal Maryanne Wolf kötetét vettük kézbe, amely *Tales of Literacy for the 21st Century* címmel jelent meg, és az írástudás mibenlétét, az olvasás és az agy kapcsolatát taglalja „meséiben”. Maryanne Wolf – más tisztségei mellett – a Tufts University Olvasás- és Nyelvkutató Központjának (*Center for Reading and Language Research*) az igazgatója. Az ő kezdeményezésére jött létre a RAVE-O program, melyről bővebben a Központ weboldalán olvashatunk (<https://ase.tufts.edu/crlr/RAVE-O/>). Kutatásai széles spektrumon vizsgálják az olvasás szellemi képességekre és általában a gyermekek fejlődésére gyakorolt hatását. Különösen sokat foglalkozott a hátrányos helyzetű gyermekekkel (többek között etiópiai tartózkodása során). Behatóan tanulmányozta az olvasás és az írástudás, illetve ezek hiányának hatásait az agy fejlődésére. Innovatív, tudományterületeken átívelő kutatásait és kiemelkedő munkásságát számos kitüntetéssel jutalmazták. Eredményeit több száz publikációban tette közzé, melyek közül egyik legutóbbi könyvét tartjuk a kezünkben.

Ahogy bevezetőjében is írja a szerző, hosszú út vezetett az írásbeliség igényének felmerülésétől az első írásrendszerekig, napjainkban pedig felgyorsult ütemben haladunk a digitális olvasás, a digitális írástudás világa felé. Az olvasó agyról alkotott múltbéli és a jelenlegi ismeretek segítségével három témakört jár körül a kiadvány:

- Hogyan hat az írástudás (vagy nem-tudás) az emberi fejlődésre?
- A jövőben hogyan befolyásolja az olvasó agy, hogy mit és hogyan írunk, olvasunk?
- Mi lesz a hatása a „képernyő-kultúrának” a felnőttekre és a gyerekekre az írástudó és írástudatlan környezetben?

Maryanne Wolf különböző tudományterületek eredményeinek fényében vizsgálja az írástudás fejlődését és az agyra gyakorolt hatását. Az oktatás és a technológia szerepének elemzése mellett vizsgálja a különféle szakterületek – pszichológia, ideggyógyászat, filozófia, nyelvészet – terén folyó kutatásokat is.

A nyelvész meséje

Az írott és a beszélt nyelv, az állandóan változó, formálódó, élő nyelv magán viseli a történelem, a kultúraváltozás lenyomatát. A nyelv fejlődéstörténetének megismerése elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük az írástudás és az olvasó agy változásának lényegét. Az első fejezet többféle szempontból vizsgálja az írástudást és a nyelvet, így a szerző szándéka szerint egyfajta „munkaszótárként” viselkedik a többi fejezet megértéséhez.

A hangtan, a helyesírás, a szabályrendszer, a jelentéstan és az alaktan felől nézve mutatja be a nyelv dinamikáját, és azt, hogy ezeket hogyan fogja fel az agyunk, hogyan értelmezi. A nyelvalkotásnak szoros szabályai vannak, amelyeket szinte ösztönösen alkalmazzuk, mind beszédben, mind írásban. Ezen képesség egy része velünk születik, ahogy Chomsky tanulmányára hivatkozva írja a szerző.

Megállapításait elsősorban az angol nyelvre vonatkoztatja, de ezek egy része tágabban értelmezhető, más nyelvekben is hasonló jelenségeket tapasztalhatunk (pl. többjelentésű szavak jelenléte, a nyelvre jellemzően kialakult fonetika és szintaxis, vagy a szójátékok alkalmazása), mint ahogy a szerző is kitér más nyelvek hasonló vagy épp eltérő jellemzőire. Az egyes nyelveknek megvannak a maguk sajátosságai, mint például a különféle hangzás vagy a ragozás használatának eltérése, vagy az írott nyelv különböző formái, mint például a szövegben is említett kínai „női írás” (*female writing*), vagy a nagyon átgondolt, tudatosan megtervezett koreai Hangul írásrendszer.

Mese a gyerekekről

A szerzőnek többször is alkalma nyílt „élő” környezetben vizsgálni, hogyan fejlődik, milyen eltéréseket mutat az írástudó és írástudatlan környezetben nevelkedő gyerekek agya és tanulási képessége. Az otthoni környezet ingergazdag volta, vagy épp „könyvtelensége” érzékelhető hatással van a nyelvi készségek fejlődésére.

A gyerekek eltérő körülmények között nőnek fel a világ különböző tájain, így a társadalmi környezet is jelentősen befolyásolja a lehetőségeiket, az életesélyeiket. Ahol a napi tevékenységet a létfenntartás kényszere határozza meg, ott vajmi kevés mód nyílik az olvasásra. Sok helyen nincs iskola a közelben, vagy ha van, akkor kevés a képzett tanár és túlzásúfoltak az osztályok. A tanulásra sem lehetőség, sem idő, sem igény nincs kellő mértékben. Ezeknek a gyerekeknek a többsége valószínűleg sosem fog túljutni az írástudás legalapvetőbb szintjén. Az otthoni környezet hatása sem elhanyagolható. Ahol a szülők is írástudatlanok vagy nem olvasnak, ott a gyermek kezébe sokszor nem is kerül könyv vagy más olvasnivaló.

Amikor az írástudatlanság okait vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kulturális tényezőket. Más eséllyel kerül óvodába egy gyermek, aki írástudó családban nevelkedik, mint az, aki írástudatlan környezetben nő fel. Kutatások bizonyítják, hogy az olvasási készségek egyik legerősebb alapját az olvasott szöveg hallgatása jelenti. Az olvasó agy kialakulásához vezető első alapköveket azok az érzések jelentik, amiket a szülő aktivált azzal, hogy felolvasott a gyereknek. A fejlődő gyerek a könyvolvasást egy idő után a szeretettel és a nyugalommal azonosítja. Idővel már a könyv látványa is élvezetet és megnyugtatót válthat ki. Ezen a ponton fel kell tennünk a 21. század nagy kérdését: vajon a tabletek és a laptopok is kiválthatják ugyanezt az érzést? Egy későbbi fejezetben ezzel is foglalkozik a szerző.

Azok a gyerekek, akik 6 hónapos és 6 éves koruk között megtapasztalják a gyermekkönyvek különböző hangjait és ritmusát, könnyebben fogják megérteni egy szöveg tartalmát, amikor olvasni tanulnak, és sokkal nagyobb szókinccsel rendelkeznek, mint az írástudatlan vagy csak részben írástudó környezetben felnőtt társaik. Más szempontból az irodalom arra készíti a gyerekeket, hogy elképzeljék, milyen lehet valaki másnak a helyében lenni, milyen érzés lehet bátornak lenni, nagylelkűnek vagy akár magányosnak. Ez a képzelőerő az olvasás láthatatlan, de talán legfontosabb gyümölcse, melynek személyes és morális hatása lehet a felnőtt életre.

Ahhoz, hogy a gyerek az olvasás-tanulás első fázisába lépjen, elengedhetetlen, hogy vizuális képességei és memóriája segítségével felismerje az ábécé betűinek képeit és az agyába vesse azokat, de azt is meg kell tanulnia, hogy – ellentétben a tárgyakkal – a betűk

egy része nem elforgatható, pontosabban elforgatva egy másik betű lesz belőle. Ennek felismerése és kiértékelése az agyban egyes gyermekeknek nehézséget okoz. Egy érdekes elgondolás szerint ezek nem gyengeséget takarnak, hanem a jobb agyfélteke komplexitását, ami egyszerűen „minden oldalról” látja a betűt.

Az agy a tanulás során folyamatosan átszervezi saját tevékenységét, újraszervezi az értelmezésben, a megértésben részt vevő idegpályákat, új kapcsolatokat hoz létre az ismeretek között és ezzel felfogó képessége növekszik. Az írástudás szó szerint újrahuzalozza az agyunkat. Ugyanakkor ez arra utal, hogy az olvasási nehézségek bizonyos formáinak semmi köze a beszédközpont gyengeségéhez, ami az eddigi feltevések szerint a diszlexia fő oka lehetett, sokkal inkább a vizuális felismerő rendszer valamilyen hibájáról van szó. Ez az újrahuzalozás jóval a gyerekkor után is megtörténhet, ami annyit jelent, hogy soha nem lehetünk túl öregek az olvasás megtanulásához.

Az agykutató meséje

Az agykutatás napjainkban is fejlődésben lévő tudományág. Bár még sok a „fehér folt” az agy működésének megismerése terén, mégis számtalan adalékkal szolgálnak a jelenkori kutatások az olvasásnak az agyra gyakorolt hatásáról, illetve az olvasás közben zajló idegrendszeri folyamatokról. Az újabb és újabb eredmények megváltoztathatják az eddigi elképzelésinket arról, hogy az idegek hálóján hogyan jut át és nyer új értelmet az olvasott vagy hallott szöveg, hogyan rendeződik értelmezhető struktúrába, hogyan generál új gondolatokat. A modern képpalkotó eljárások kombinálásával az idegi folyamatok struktúrájáról és időbeliségéről egyaránt lehetséges információkat gyűjteni.

Agyunk lényegileg nem változott az elmúlt évezredek során. Az alapfunkciók, mint a látás, hallás, a nyelv, a megismerés szinte azonosan zajlanak – időtől, kultúrától, földrajzi helytől függetlenül. Ami különbözik, az az egyes egyének agyában lezajló folyamat, amely képes a „beégetett” alampüköködéshez képest egyéni utakat, új kapcsolatokat létrehozni a befogadott információk között.

Wolf beszámol olyan kutatásokról, melyeket különböző nyelvű környezetben végeztek el, és amelyek azt vizsgálták, hogy az agynak mely részei hogyan és milyen mértékben vesznek részt az olvasott szöveg értelmezésében. Talán nem meglepő, hogy a kínai képpírás olvasása jobban megdolgoztatja az agyunk vizuális és térbeli érzékelő részeit, a jobb és bal agyfélteke között átívelő ingereket keltve, hogy képes legyen komplexen értelmezni a képeket. Az alfabetikus rendszerekben kevesebb a különféle karakterek száma, olvasásuk is kevesebb vizuális ingert kelt, mint amikor a kínai írásjelet kell egy fogalommal, szóval azonosítani. Míg az egyszerű vizuális információ, mint a méret és az alak az elsődleges területeken értékelődnek ki, addig speciális neuronok felelnek az összetettebb értelmezésért, amely során a betűkről és szavakról szóló információk feldolgozása is megtörténik.

Korábbi elképzeléseinkkel ellentétben az egyes neuronok „feladata” a felismerés során nem állandó, az idegrendszer ott veti be őket, ahol szükség van rájuk. Szükség esetén képesek „tanulni” és átalakulni, hogy újabb feladatok elvégzésére is alkalmasak legyenek. A tanulási folyamat, az átstrukturálódás pontosabb megismeréséhez még további kutatások szükségesek. Az olvasás „feldolgozása” nem lineáris folyamat, hanem számtalan impulzus többirányú mozgása az agynak akár távoli részei között is – mindez milliszekundumok alatt lezajló, rendkívül komplex műveletek sora.

Hiller és Buschmann kísérletileg is vizsgálták, hogy az agy egyes részei hogyan aktíválódnak és vállalnak részt a felismerésben egy ilyen helyzetben, hogyan aktíválódik a figyelem, hogyan szedi össze agyunk az olvasáshoz szükséges impulzusok mellé a szükséges képességeket, korábbi információkat, összefüggéseket, hogy képes legyen kezdeni

valamit a helyzettel. Bizonyára Olvasóink is találkoztak már azzal a népszerű kísérlettel, amelyben bebizonyosodott, hogy ha a szavakból hiányoznak a magánhangzók, vagy összekeveredtek a betűk, agyunk akkor is képes értelmezni az olvasott szöveget, behelyettesíteni a betűket vagy visszarendezni a betűk helyes sorrendjét. Ehhez is több agyterület együttműködése, a korábbi ismeretek bevonása, a szöveggörnyezet értelmezése szükséges, ami oda vezet, hogy nem egyszerű szóképet látunk, hanem a szót magát felismerjük, jelentésével együtt. Neuronok sokasága és idegpályák bonyolult hálózata dolgozik a felismerésen: fogad, értelmez és továbbít információkat, hogy jelentést adjon az olvasott szónak, sőt szemantikai összefüggéseket rendeljen hozzá. Agyunk folyamatosan tanul, fejleszti képességét, hogy minél több szemantikus információt tároljon, és ezeket később felhasználhassa. Agyunk képes összekapcsolni a vizuális információt a korábbi ismereteinkkel, következtetéseinkkel, érzelmeinkkel, ezzel egyfajta egyedi, belső tudást alkotva.

A „mélyolvasó” agy

A gyakorlott olvasó agya képes arra, hogy az olvasás első 300-500 milliszekunduma alatt összekapcsolja a szavakról szerzett ismereteinket azzal, amit a világ egészéről tudunk. Ezalatt a képtelenül rövid pillanat alatt a „mélyolvasó” folyamat során összekombináljuk és értelmezzük a kapcsolódó tudásanyagot.

Ezeket a folyamatokat általában „szövegértésnek” nevezik. Ez egy meglehetősen összetett folyamat, amelyben van fogalmi kiterjesztés, felismerés, következtetés, kapcsolódások, ami végső soron a szöveg értelmezését eredményezi. A mélyolvasó folyamatok hátterében ott vannak a képességeink, amelyek segítségével rátalálunk a kapcsolatokra, összekötünk dolgokat, ismereteket, tapasztalatokat.

Gyerekként – szerencsés esetben – illusztrált könyvekkel vagyunk körülveve, és ezek a képek feledhetetlen benyomásokat keltenek a memóriánkban. Így fokozatosan megtanuljuk, hogy a szavakat képekhez kapcsoljuk. A könyvek megmozgatják képzelőerőnket.

Minden, amit olvasás közben látunk, vizuális benyomást kelt bennünk, mind része egy különleges dimenzióknak, melynek során képesek vagyunk látni vagy érezni, amit mások látnak vagy átélnek. Minél több ismerettel rendelkezünk, annál jobban el tudjuk képzelni, vizualizálni az olvasottakat. Ahogy idővel változunk, fejlődünk, egyre szélesebb háttértudást tudunk felhasználni az olvasmányainkhoz.

Az írástudás pótolhatatlan szereppel bír a tudás bővítésének folyamatában, és minden írástudóvá váló személynek több lehetősége lesz ezt a tudást saját életében hasznosítani. Minél többet tudunk, annál nagyobb esélyünk van átlépni a saját határainkat. Az elmaradottabb országokban élő írástudatlan gyermeknek nem alacsonyabb az intelligenciája, mint a városi gyermekeké, csak kevesebb lehetősége van az ismereteit bővíteni, az intelligenciáját szélesebb körben felhasználni.

Az írástudás hozzátesz az ember háttértudásához, ezzel megváltoztatja azt, ahogy az illető gondolkodik, olvas, magyaráz és álmodozik, és ezzel megváltozik a képe saját magáról és a világról is. Az olvasás fejlődésének íve tükrözi az életünket. A gondolkodás az évek során megváltozik, nem is kicsit. A nyelvi funkciók különleges kreativitáshoz vezetnek. Az ismeretek összeadódnak, következtetéseket vonunk le, agyunkban új gondolatok születnek az olvasás során.

Az agy második forradalma

Miközben társadalmunk az írástudó kultúrából átevez a digitális kultúra világába, fennáll a veszély, hogy *kulturális szemléltővé* válunk, és elveszítünk bizonyos értékeket, melyek alapvetően fontosak az emberiség számára.

A jelenlegi olvasó agy áramkörei elkerülhetetlenül megváltoznak a különböző digitális olvasó médiumok elterjedésével. A kockázatot az jelenti, hogy ezek az új képességek inkább felváltják, mintsem kiegészítik a jelenlegi tudásunkat. Nagyon valószínű, hogy megjelenik egy, a megváltozott kultúra által módosult írástudó elme, amely magát az irodalmat is átformálja majd. Nyitott kérdés, hogy milyen módon, de meg fog változni olvasó agyunk is. Új dimenziói lesznek a felismerésnek és felfogásnak, melyek máris kialakulóban vannak. Döbbenetes fejlődés történt a kommunikáció világában, ami az írástudás és a tanulást elérhetővé teszi emberek tömegei számára, akiknek másképp nem lenne lehetősége, hogy írástudóvá váljanak. Társadalmunk sokkal inkább készen áll az újtásra, mint az alapvető emberi értékek megőrzésére. Ennek következményei egyelőre nem láthatók világosan.

Amerikában a 2 és 13 év közötti gyerekek kétharmada használ valamilyen digitális eszközt, és közülük sokan átlag napi 7 órát vannak „online”. Egy 2013-as tanulmány szerint a gyerekek digitális eszközhasználatára 52%-ról 75%-ra emelkedett mindössze két év alatt, 2011 és 2013 között. Ugyanezen időszakban a 12 és 17 év közöttiek 93%-ának volt otthon számítógépe. Ekkora mennyiségben már sokkal nagyobb befolyást jelent mindez, mint a tanárral az iskolában vagy a szülőkkel otthon töltött idő.

Egy brit tanulmány szerint a 3-4 éves gyerekek 51%-ának van saját tablete. Arról, hogy ez mennyire hasznos vagy káros, megoszlanak a vélemények, bármelyik érvelés mellett felsorakoztatható lenne több szakmai érv.

A figyelem, az odafigyelés elengedhetetlen mindenhez, amit olvasunk. A figyelem különbözőteti meg a felületes olvasást a mély olvasás folyamatától. Utóbbi ahhoz szükséges, hogy kritikai észrevételeket tegyünk az adott információval kapcsolatban. A problémát az jelenti, hogy a figyelem, amely természetes módon változik egy gyermek fejlődése során, később még tovább alakul a használt kommunikációs médiumok hatására. A *folyamatos részleges figyelem* kifejezés találó és aggasztó meghatározás arra, ami jelenleg történik. A fiatalok esetében megfigyelték, hogy egyidejűleg több eszközt használnak, vagy sűrűn váltogatnak az eszközök és csatornák között, ami a figyelem jelentős megosztását eredményezi, és felületes információhoz vezet.

Információ – mennyi a túl sok? Tudás – mennyi a túl kevés?

Amikor információ-túltengésben szenvedünk, a legtöbb ember a legegyszerűbb vagy néha egyszerűen az első, legegyszerűbben elérhető információt választja. Ez azt jelenti, hogy információink többsége azért választódik ki, mert vagy szimplán ez lett az első a relevancia vagy a keresettség alapján, vagy néha azért, mert ez volt az, amiért a cég a legtöbbet fizette, hogy biztosítsa a találati lista elejére kerülését. Más szavakkal, jelenlegi tudásunkat befolyásolja a népszerűség és néha a profit is.

Egy kutatás szerint az amerikaiak átlagban napi 12 órán át dolgoznak fel információkat. Ez 10845 trillió szót jelent, egy átlagember számára 34 gigabyte adat – egy átlagos nap során. Ezt több évvel ezelőtt állapították meg, egy frissebb becslés jóval meghaladná ezeket, a már amúgy is döbbenetes számokat. Hogyan is lenne képes bármelyikünk is feldolgozni ekkora mennyiségű bejövő információt, amely számos, egymással vetekedő forrásból származik, melyek mindegyike egyre rövidülő figyelmünkért verseng? Ez a könyv nagyjából 70 ezer szó, a legtöbb olvasó azonban el sem tudná képzelni, hogy esetleg megpróbáljon egyetlen nap ennyit elolvasni – pedig agyunk ennek az információ-halmaznak a többszörösét dolgozza fel mindennap.

A legfontosabb problémát az írástudáson alapuló kultúrából a digitális kultúrába való átmenet jelenti, ahol a fő médiumok előnyben részesítik a gyorsaságot, a multitasking képességet és a folyamatosan érkező új információk feldolgozását. A kérdés az, hogy a

gyerekek, akik szembekerülnek ezzel a mérhetetlen mennyiségű, azonnal feldolgozandó információval, vajon kifejlesztik-e magukban akár a kognitív képességeket, akár a motivációt, hogy rászánják az időt és átgondolják az olvasott szöveg jelentését. Vajon meg fogják-e tanulni a gyerekek, hogy a saját képzeletüket használják, és alaposan felépítsék a saját belső tudásuk rétegeit?

Julie Corio a disszertációjában azt vizsgálta, hogy átlagos hetedikes osztályosok hogyan olvasnak online, illetve nyomtatott anyagokat. A kutatás egy nagyon fontos tényre derített fényt: az egyéni eltérésekre és azok jelentőségére a különböző médiumokból való tanulás során. Néhány gyerek nagyon gyengén olvasott nyomtatott szövegeket, ugyanakkor ők teljesítettek a legjobban az online olvasás terén, és fordítva, az online médián gyengén olvasók nyomtatásban nagyon jó eredményeket produkáltak. Az elemzések során nem talált jelentős kapcsolatot az olvasási készségek terén az online, illetve a nyomtatott szövegek olvasásakor. Más szóval legalább két eltérő módját láthatjuk az olvasási folyamatnak a fiatalok körében. Ezt a meglepő megfigyelést azért is kiemeli a szerző, mert összecseng a könyv elején megfogalmazott alap gondolatokkal.

Mi, emberek sohasem voltunk genetikailag programozva az olvasásra. Az olvasásért felelős agyi áramkör a kulturális fejlődés terméke, és mint ilyen, extrém módon fejleszthető a különböző behatások révén. Mégis azt vallja a szerző, hogy a technológia, bármilyen jól kitalált is, sosem fogja kiváltani az tanárokat, az emberi közreműködést az oktatásban. A digitális technikának a tudás demokratizálásában van jelentősége.

Az írástudatlan gyermekek reménye

Saját személyes tapasztalatait, és más kutatók hasonló kísérleteit felidézve fogalmazódik meg a szerzőben, hogy a nehéz körülmények között élő, több traumán átesett írástudatlan gyermekeknek a legnagyobb ajándék, hogy megtaníttuk őket olvasni. A civilizációtól távol eső vidékeken, háborús övezetekben, kemény nélkülözések közepette ez adhat lehetőséget a gyermekeknek egy jobb életre. A kutatókban az a különösnek hangzó kérdés is felmerült, hogy vajon az olvasó agy működésének vizsgálatára építve lehetséges-e digitális olvasási élményt nyújtani az egyébként írástudatlan gyermekeknek, akiknek nincs lehetőségük iskolába járni, ahol megtanítanák őket olvasni. Tervezhetnénk-e egy tablettel nekik, akiknek semmilyen más lehetőségük nincs az írás-olvasás elsajátítására?

Összetett kutatásokat indítottak arra nézve, hogy lehetséges-e olyan alkalmazásokat és feladatokat kreálni, amelyek aktivizálják az olvasó agy működését és lehet-e tableten közvetíteni ezeket például diszlexiával küzdő gyermekeknek, akik talán még sosem láttak ceruzát, pláne tablettet. Ráadásul ezeket jó lenne kiegészíteni olyan eszközökkel, melyek a kísérlet eredményességét is vizsgálják. Hogyan lehet implementálni ezeket az eszközöket olyan elmaradott, távoli területeken, ahol a világ 200 millió írástudatlan gyermekének többsége él? Ezekben a helyeken nincs oktatás, a szülők többsége írástudatlan, a kommunikációs lehetőségek szinte ismeretlenek. Az érintett gyermekeknek nincs módjuk találkozni a modern technológiával, miközben el kell sajátítaniuk egy minimális digitális írástudást, hogy egyáltalán használni tudják a digitális tanulás eszközeit. A létező alkalmazások egy részét nem is tudnák értelmezni, miután a szűk lehetőségeik közepette számos fogalom ismeretlen számukra. Többnyire nem használtak írást vagy más szimbólumokat, mert nem volt szükségük rá. A korábban már említett RAVE-O program adott hátteret a kísérlethez. A fejezetben részletesen ír a szerző arról, hogy hogyan indították útjára a projektet 2011-ben, és milyen megrázó élményekben volt részük, milyen kilátástalannak tűnő, mégis kitartó munkával próbáltak átadni valamit a nehéz sorsú gyermekeknek, ami talán az egész életüket megváltoztathatja.

A kísérleteket két faluban folytatták, Etiópiában. A kitűzött négy céljuk közül az elsőt – hogy megtanítsanak a gyermekeknek egy minimális digitális eszközhasználatot – meglepően hamar elérték. A gyerekek – külső segítség nélkül – szinte azonnal képesek voltak használni a tableteket, ami bizonyítja, hogy bennük is megvan a tanulás képessége, sőt számos olyan képesség, amelyet a jelenlegi környezetükben nincs készítésük használni. A kutatókat is meglepte, hogy egyes feladatok, amelyeket érdekesnek gondoltak, nem keltették fel a gyermekek érdeklődését, ugyanakkor népszerűnek bizonyultak olyan feladatok, melyeket a kutatók előzetesen túl egyszerűnek, talán unalmasnak gondoltak.

A második és harmadik cél – a fogalmi és szóképzletbeli fejlesztés – előkészítéseként felmérték a gyerekek jelenlegi ismereteit, és azt tapasztalták, hogy a kiválasztott alapszó-készlet legalább felét a gyerekek legalább fele ismerte, ami ígéretesnek tűnt.

A legnagyobb kihívás és a legmelegebb eredmény a negyedik célhoz kötődött, azaz az írástudásra felkészítéshez. Az első évben minden gyermek megtanulta az ábécét, felismerte a betűket, és többségük le is tudta írni ezeket, anélkül, hogy korábban ceruzát vagy papírt látott volna. A gyermekek egy kisebb csoportja még néhány alapszó képszerű olvasásával is elboldogult. A szavak értelmezésében már nem voltak ilyen sikeresek. A projekt eredményeit értékelve a kutatók továbbfejlesztették az applikációkat, hogy azok minél inkább stimulálják az olvasó agy működését, fejlődését.

A tapasztalatok alapján kibővített csapattal dolgoztak tovább, s új irányt adtak a kísérletnek azzal, hogy különböző környezetben, eltérő lehetőségek között tanuló gyermekekkel foglalkoztak egyidejűleg. Az egyik kísérlet során mintegy 40 főnyi 4-6 gyermeknek adtak tablettel, amelyet napi egy órán át használhattak. A szülők elmondása alapján a gyerekek otthon a testvéreiknek is tanították a dalokat és meséket, amelyeket a tabletről tanultak meg, vagyis továbbadták a megszerzett ismereteket.

Hosszabb távú terveikben a kutatók szeretnék egy keretrendszerű alkalmazást létrehozni, amely a helyi viszonyokhoz és a tanulók alapképzettségéhez igazítva segítené az írástudás elsajátítását – megtámogatva az alkalmazások, képek, mesék, történetek nyílt platformon megosztott tárházával. Tervezik, hogy a módszert népszerűsítik tanárok, kutatók és tervezők között is, hogy ők is éljenek ezzel a lehetőséggel, és kiválaszthassák a saját közösségüknek legjobban megfelelő eszközöket, tartalmakat. A digitális megosztásokon keresztül a különböző kulturális környezetben élő, egymással összekötött csoportok jobban megismerik egymást, megértik egymás kultúráját.

Wolf meggyőződése, hogy az írástudás megnyitja az emberek agyát a tudás mindenféle formája felé, növeli a kreativitásukat, a kritikus gondolkodásukat és segíti személyes fejlődésüket. Az olvasás gazdagítja a gondolkodást, elősegíti a társadalom fejlődését, az egyes egyének beilleszkedését. Az elmaradott falvakban végzett ígéretes kísérletek is bizonyítják, hogy már egy alapvető ismeret megszerzése is feltámasztja a tudás iránti igényt, kiterjeszti az emberek látókörét, növeli lehetőségeiket.

Maryanne Wolf tudományos igényű könyve rendkívül mély szakmai tudásról és személyes tapasztalásról tesz biztosságot, ugyanakkor az átlagos olvasó számára is olvasható és jól érthető, mert a szerző az irodalomból és az életből vett, közérthető példákkal teszi könnyen befogadhatóvá az olvasó agyról szóló „meséit”.

Wolf, Maryanne: *Tales of Literacy for the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 200 p.

Bánkeszi Lajosné